

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

КОЛОДЧИН ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.8:343.9

**ЗЛОЧИННІСТЬ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право»

Реферат
дисертації на здобуття
наукового ступеня доктора юридичних наук

Одеса - 2025

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота підготовлена здобувачем самостійно.

Опоненти: доктор юридичних наук, старший дослідник
ПУЗИРЬОВ МИХАЙЛО СЕРГІЙОВИЧ
Національна академія Національної гвардії України,
професор кафедри правових дисциплін гуманітарного
факультету

доктор юридичних наук, професор,
ХАЛИМОН СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ
Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Б. Хмельницького,
заступник начальника кафедри
теорії права та кримінально-процесуальної діяльності

доктор юридичних наук, професор
ШКУТА ОЛЕГ ОЛЕГОВИЧ
Одеський державний університет внутрішніх справ,
директор Інституту права та безпеки

Захист відбудеться 18 липня 2025 року о 10-00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 41.884.04 в Одеському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://www.oduvs.edu.ua> та в науковій бібліотеці Одеського державного університету внутрішніх справ за адресою: 65014, м. Одеса, пров. Сабанський, 4.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Ковальова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розбудова демократичного суспільства і правової держави – процес тривалий і складний. Злочинність взагалі, а у пенітенціарній сфері зокрема, являє собою значну загрозу національній безпеці країни. Поширення злочинності у пенітенціарній сфері та її масштаби в місцях несвободи і в системі уповноважених органів з питань пробації потребує впровадження з боку державних інституцій цілого комплексу заходів суспільної протидії та запобігання.

Реальність кримінальних загроз злочинності в пенітенціарній сфері обумовлена тим, що система злочинності, котра існує в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) і в системі уповноважених органів з питань пробації, вирізняється якісними змінами, які пов'язані зі зростанням найбільш небезпечних посягань, в тому числі організованих форм протиправної поведінки.

Отже, якісна сторона окресленої проблематики корелює із кількісними показниками, згідно з якими, незважаючи на поступовий спад кількості засуджених, які тримаються в установах виконання покарань ДКВС України, питома вага покарання у виді позбавлення волі на певний строк у системі покарань залишається значною.

Так злочинність у пенітенціарній сфері розглядається нами як один із найголовніших напрямів діяльності держави та її інституцій. Проте вказана діяльність не може здійснюватися без фундаментальних наукових досліджень. Означена ситуація вимагає з боку держави внесення суттєвих коректив у стратегію і тактику діяльності ДКВС України та Державної установи «Центр пробації», а також розробки і здійснення дієвих заходів щодо покращення порядку і умов відбування засудженими покарання і заходів запобігання вчинення з їхнього боку нових кримінальних правопорушень.

Дослідження проблем злочинності в пенітенціарній сфері показує, що за своєю сутністю вона посягає на оперативну обстановку в місцях несвободи ДКВС України та в уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації», підриває авторитет правосуддя, нівелює у засуджених бажання пройти соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію після звільнення. Варто зазначити, що дослідження проблем злочинності в пенітенціарній сфері пов'язано з низкою проблемних питань, зокрема:

- недостатня спроможність Міністерства юстиції України забезпечити в місцях несвободи ДКВС України та в уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» міжнародних стандартів поведіння із засудженими і ув'язненими;

- негативний вплив на кримінально-виконавчу систему України спадковості каральної командно-адміністративної системи, яка дісталась Україні в результаті розпаду Радянського Союзу у 1991 році;

- щорічне недофінансування з державного бюджету України місць несвободи ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації Державної установи «Центр пробації»;

- скарги засуджених місць несвободи ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації Державної установи «Центр пробації» на порушення їхніх прав до Європейського суду з прав людини;
- застосування до засуджених правообмежень, не узгоджених з міжнародними стандартами;
- незначна соціальна захищеність персоналу місць несвободи ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації Державної установи «Центр пробації»;
- відсутність у місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» кримінологічної моделі запобігання вчинення як засудженими, так і персоналом кримінальних правопорушень;
- передача Державної пенітенціарної служби України під юрисдикцію Міністерства юстиції України (2016 р.) не принесла вагомих результатів у запобігання кримінальних правопорушень тощо.

Вказані проблеми поставили перед пенітенціарною кримінологічною наукою завдання провести ґрунтовне фундаментальне дослідження «Злочинність у пенітенціарній сфері України: теорія і практика», оскільки проведені останніми роками дослідження у даній сфері показали, що вжиті Міністерством юстиції України заходи, зокрема функціонування Департаменту з питань виконання покарань ДКВС України та Державної установи «Центр пробації» не повною мірою відповідають криміногенній та кримінальній ситуації у містах несвободи та в уповноважених органах з питань пробації, що своєю чергою викликає занепокоєння з боку держави і суспільства щодо загального рівня не тільки пенітенціарної злочинності, а і взагалі загальної злочинності в Україні.

Зазначені обставини зумовлюють, з одного боку, проведення ґрунтового дослідження злочинності в пенітенціарній сфері, а з іншого, – розроблення ефективних заходів її запобігання шляхом удосконалення кримінально-правових, кримінально-виконавчих та кримінологічних заходів впливу.

Станом на 01.05.2024 в системі ДКВС України діяло 148 установ виконання покарань, з них 29 розташовані на території Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють своїх повноважень, та 5 на тимчасово окупованій території АР Крим. У 25 установах виконання покарань засуджені не утримувались у зв'язку зі здійсненням оптимізації їхньої діяльності. Загальна чисельність засуджених становила 51 248 осіб, з них: у 113 кримінально-виконавчих установах закритого типу – 34 488 засуджених, з яких у 11 колоніях мінімального рівня безпеки – 1 514 осіб; у 59 виправних колоніях середнього рівня безпеки – 24 178 осіб; у 7 колоніях максимального рівня безпеки – 1 584 особи. Криміногенний склад засуджених становила 4 851 особа, засуджена на строк понад 10 років; 6 091 особа – за умисне вбивство; 2 599 осіб – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження; 6 610 осіб – за розбій та грабіж; 11 082 особи – за крадіжку; 582 особи – за зґвалтування; 9 осіб – за злочини проти основ національної безпеки¹.

¹ Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їхнього досудового розслідування за 2019–2024 роки. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

В умовах режиму воєнного стану в Україні станом на 01.12.2024 у кримінально-виконавчих установах закритого типу ДКВС України утримується 44 598 засуджених, на 01.12.2023 їхня кількість становила 43 296 осіб (Вінницька – 2 605, Хмельницька – 1 819, Чернівецька – 854, Волинська – 700, Закарпатська – 480, Івано-Франківська – 1 011, Львівська – 2 344, Рівненська – 1 944, Тернопільська – 701, Житомирська – 3 608, Київська – 4 043, Черкаська – 991, Чернігівська – 765, Дніпропетровська – 6 615, Донецька – 0, Запорізька – 1 015, Кіровоградська – 1 512, Миколаївська – 2 220, Одеська – 2 070, Херсонська – 0, Луганська – 0, Полтавська – 1 974, Сумська – 1 332, Харківська – 5 358). З 11 окупованих після 24.02.2022 установ виконання покарань ДКВС України залишаються під окупацією – 7 (Херсонська – 1 (ВК), Луганська – 1 (СІЗО), Запорізька – 3 (ВЦ – 1, ВК – 2), Донецька – 2 (СІЗО – 1, ВК – 1)). Також у виді довічного позбавлення волі відбуває покарання 1 536 чоловіків і 22 жінки. Наведена статистика відображає реалії сьогодення у пенітенціарній системі України і показує звітність кількісних і якісних показників пенітенціарної злочинності в державі, яка займає одне із прикладних в структурі загальної злочинності.

Методологічним підґрунтям дослідження злочинності в пенітенціарній сфері України стали праці українських і зарубіжних учених, серед яких: К.А. Автухов, А.М. Бабенко, А.І. Богатирьов, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О.М. Гумін, В.К. Грищук, І.М. Даньшин, Т.А. Денисова, О.М. Джу́жа, В.М. Дрьомін, О.І. Іваньков, В.В. Коваленко, О.Г. Колб, І.О. Колб, І.М. Копотун, О.В. Краснокутський, А.Л. Колодчина, О.В. Лисодєд, В.В. Лунєєв, Л.О. Мостепанюк, П.П. Михайленко, Ю.В. Орел, М.С. Пузирьов, Г.О. Радов, М.В. Романов, А.Х. Степанюк, Я.В. Стрелюк, О.В. Хорошун, П.Л. Фріс, О.О. Шкута, С.В. Царюк та інші.

Зазначені вчені заклали основи дослідження злочинності в пенітенціарній сфері як цілісного комплексного феномену, що має власні завдання, закономірності існування, розвиток і відтворення. Незважаючи на значну кількість праць із названої проблематики, можемо констатувати, що вивчення злочинності в пенітенціарній сфері України залишається актуальним завданням у силу зростання тенденції вчинення кримінально-карних діянь засудженими та персоналом місць несвободи та уповноважених органів з питань пробації.

Крім того, з позиції реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему, вимагає зміни пріоритетів державна політика у сфері виконання покарань та пробації, її подальша демократизація, гуманізація та наближення до європейських стандартів поводження із засудженими та ув'язненими.

Водночас вирішення окресленого кола проблемних питань дасть можливість істотно вдосконалити теорію і практику запобігання злочинності в пенітенціарній сфері, значно посилить кримінологічний тиск на різні форми її вияву як серед засуджених, так і персоналу місць несвободи ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації.

Поглиблене опрацювання наявної проблеми дасть можливість не тільки проведення послідовного аналізу її різних складових (проблемних питань), а і забезпечить постановку конкретних завдань, що підлягають виконанню у процесі

пізнання, а також створить підґрунтя розроблення практично спрямованих пропозицій і рекомендацій задля їх вирішення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Обрана тема ґрунтується на положеннях Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (затвердженої Законом України від 18.03.2004 № 1629-IV), Національної стратегії у сфері прав людини (затвердженої Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021), Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (затвердженої Указом Президента України від 11.06.2021 № 231/2021), Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та операційному плані її реалізації у 2022–2024 роках (схвалених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016) та відповідає напрямку науково-дослідної роботи Одеського державного університету внутрішніх справ на 2023–2028 рр. «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0123U103538), а також тематиці науково-дослідних робіт кафедри кримінально-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ на 2024–2029 рр. «Забезпечення кримінально-правової діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в інтересах кримінального судочинства» (номер державної реєстрації 0124U004215).

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Одеського державного університету внутрішніх справ» (протокол № 2 від 27 лютого 2025 р).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у розв'язанні комплексної науково-прикладної проблеми щодо розробки на основі законодавства, наукових джерел, результатів практики діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України та Державної установи «Центр пробації», зарубіжного досвіду теоретико-прикладних засад запобігання злочинності в пенітенціарній сфері.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- висвітлити стан наукового дослідження запобігання злочинності в пенітенціарній сфері у працях вітчизняних та зарубіжних вчених;
- розкрити методологічний інструментарій дослідження запобігання злочинності в пенітенціарній сфері та сформулювати його авторське визначення;
- визначити концептуальні передумови формування кримінологічної політики щодо злочинності у пенітенціарній сфері;
- проаналізувати поняття злочинності в пенітенціарній сфері і сформулювати власне її визначення;
- проаналізувати діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України як суб'єкта запобігання злочинності в місцях несвободи;
- сформулювати поняття злочинності в місцях несвободи ДКВС України, ознаки та види;
- розкрити стан, структуру та динаміку злочинності в місцях несвободи ДКВС України;

- виокремити та розкрити причини та умови вчинення кримінальних правопорушень в місцях несвободи ДКВС України;
- надати характеристику та типологію осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення в місцях несвободи ДКВС України;
- визначити заходи запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України;
- проаналізувати діяльність Уповноваженого органу з питань пробація як суб'єкта запобігання злочинності у сфері пробації;
- сформулювати визначення злочинності у сфері пробації, ознаки та види;
- розкрити стан, структуру та динаміку злочинності у сфері пробації;
- виокремити причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері пробації;
- надати характеристику та типологію осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері пробації;
- визначити заходи запобігання злочинності в у сфері пробації;
- вивчити стан злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн;
- розкрити причин злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн;
- показати роль міжнародного правового механізму впливу на злочинність у пенітенціарній сфері зарубіжних країн;
- визначити заходи запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн;
- надати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства стосовно застосування та виконання покарання у виді довічного позбавлення волі.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері виконання і відбування покарань та пробації.

Предмет дослідження – злочинність в пенітенціарній сфері України: теорія та практика.

Методи дослідження обрані відповідно до мети, завдань, об'єкта і предмета. За допомогою загальнонаукових методів (аналіз, синтез, дедукція, аналогія, абстрагування) деталізовано зміст питань, розглянутих у роботі (розділи 1–4). У дисертації також застосовувалися спеціально-правові методи, зокрема: *історико-правовий* – дозволив вивчити стан дослідження та історію становлення кримінально-виконавчих установ закритого типу, (підрозділ 1.1); *догматичний метод* – використано при тлумаченні понятійного апарату дослідження (підрозділ 1.2); *структурно-функціональний метод* – для забезпечення комплексного дослідження кримінологічної характеристики та запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України (розділ 2); *системно-структурний метод* – для дослідження кримінологічної характеристики запобігання злочинності у сфері пробації, для якої характерні визначені зв'язки і відношення між її складовими (розділ 3); *порівняльно-правовий метод* – для вивчення міжнародного досвіду запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн (розділ 4); *логіко-семантичний метод* – для проведення поглибленого вивчення суб'єктів запобігання злочинності в місцях несвободи та в уповноважених органах з питань пробації (підрозділи 2.1, 2.6, 3.1, 3, 6, 4.4); *соціологічні методи* використано в усіх розділах дисертації для вивчення

думок різних категорій респондентів з питань дисертаційної роботи та з'ясування соціальної результативності відповідних правових норм та організаційних заходів (розділи 1–4); *статистичний метод* надав змогу проаналізувати зібрані емпіричні дані, а також офіційну статистичну звітність стосовно запобігання кримінальних правопорушень у кримінально-виконавчих установах закритого типу (розділи 1–4).

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні дані щодо запобігання кримінальних правопорушень у місцях несвободи ДКВС України (2014–2023 рр.); дані статистичної звітності Державної судової адміністрації України та Міністерства юстиції України у сфері виконання покарань та пробації (2014–2023 рр.) щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у місцях несвободи та в уповноважених органах з питань пробації; результати анкетування 262 працівників установ виконання покарань та 156 працівників уповноважених органів з питань пробації; узагальнені результати опитування 465 засуджених у Київській, Вінницькій, Житомирській, Запорізькій, Чернігівській областях. У роботі також використано інформацію, висвітлену в оглядах, бюлетенях, інформаційних листах, наказах Міністерства юстиції України у сфері виконання кримінальних покарань і пробації.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за своїм змістом дисертація є кримінологічною, кваліфікаційною науковою працею, що вирішує важливу науково-прикладну проблему дослідження злочинності у пенітенціарній сфері. У роботі сформульовано низку нових положень і висновків, що відображають її наукову новизну, зокрема:

уперше:

- на основі історико-правового аналізу вивчення злочинності в пенітенціарній сфері України виокремлено три періоди: трансформаційний, коли було прийнято рішення про підготовку нового КВК України (1991–2004 рр.); реформаторський (2004–2016 рр.) та сучасний період (2016 р. – дотепер);

- сформульовано авторське визначення поняття «злочинність у пенітенціарній сфері» – це злочинність, яка охоплює місця несвободи ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації, і становить собою сукупність форм девіантності, властивість яких відтворює вчинення як засудженими, так і персоналом кримінальних правопорушень за певний проміжок часу;

- сформульовано поняття «пенітенціарна ідентифікація злочинності в пенітенціарній сфері» – сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються в місцях несвободи та в уповноважених органах пробації, через які засуджена особа усвідомлює свій стан у системі суспільних відносин, оцінює чинний порядок і умови відбування кримінального покарання, виражає свої інтереси щодо соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції в суспільство після звільнення;

- запропоноване авторське тлумачення поняття «кримінологічна діяльність суб'єктів запобігання злочинності в пенітенціарній сфері» – це спеціальна діяльність адміністрації місць несвободи ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації ДУ «Центр пробації», яка спрямована на своєчасне виявлення причин та умов вчинення засудженими під час відбування кримінального покарання або кримінального проступку нового кримінального правопорушення та вжиття обґрунтованих кримінологічних заходів, спрямованих на їх усунення та мінімізацію;

- досліджено динаміку повторних кримінальних правопорушень шляхом

порівняння отриманих результатів із попередніми періодами (2003–2007 роки), застосовуючи формулу визначення коефіцієнта інтенсивності вчинення повторних кримінальних правопорушень, в результаті чого встановлено, що середній показник дорівнював 1,1 злочинів на 100 осіб, які перебували на обліку, а показник повторних кримінальних правопорушень є більшим у три рази, ніж до утворення в системі виконання покарань уповноваженого органу пробачії;

– на основі зарубіжного досвіду запропоновано передбачити на рівні відомчих інструкцій можливість використання таких програм, як WhatsApp і Zoom, для зв'язку з клієнтами уповноважених органів пробачії з метою здійснення за ними контролю (візуальний контакт, більш чітке уявлення про те, як, де та з ким вони перебувають);

удосконалено:

– наукові розробки вітчизняних вчених щодо запобігання злочинності в пенітенціарній сфері, які виокремлено і проаналізовано завдяки застосуванню монографічної та навчальної літератури;

– зміст об'єктивних і суб'єктивних причин вчинення засудженими і персоналом місць несвободи ДКВС України й уповноважених органів з питань пробачії ДУ «Центр пробачії» нових кримінальних правопорушень;

– заходи, спрямовані на запобігання злочинності у місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органів з питань пробачії ДУ «Центр пробачії»;

– поняття «злочинність в місцях несвободи» – це негативне соціально-правове явище, що охоплює слідчі ізолятори, спеціальні виховні і виправні колонії, виправні центри, медичні заклади ДУ «Центр охорони здоров'я» ДКВС України та уповноважені органи з питань пробачії, і становить собою сукупність форм девіантності, властивість яких відтворює вчинення як засудженими, так і персоналом місць несвободи, кримінальних правопорушень за певний проміжок часу;

– поняття «латентна злочинність в місцях несвободи» – це сукупність вчинених засудженими та персоналом місць несвободи кримінальних правопорушень, що не були внесені до єдиного реєстру досудових розслідувань та не отримали відповідного вираження в офіційній статистичній звітності про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їхнього досудового розслідування;

– поняття «кримінальна субкультура» – це кримінологічне явище, що забезпечує особливу сферу (уклад) життя засуджених в місцях несвободи, та виражається в їх пенітенціарній ідеології, специфічних етичних нормах, цінностях та правилах поведінки, якими керуються засуджені у повсякденному житті та побуті, як правило, під час відбування покарання;

– поняття «загальносоціальне запобіганням злочинності в місцях несвободи» – це система державних та суспільних заходів політичного, економічного, соціального, ідеологічного та організаційного характеру, спрямованих на запобігання вчиненню в місцях несвободи кримінальних правопорушень як засудженими, так і персоналом пенітенціарних установ;

– поняття «спеціально-кримінологічне запобігання злочинності в місцях несвободи» – це специфічна професійна діяльність уповноважених суб'єктів,

спрямована на запобігання вчиненню у місцях несвободи кримінальних правопорушень як засудженими, так і персоналом установ виконання покарань та здійснення безпосереднього впливу на дестабілізацію криміногенних чинників, які породжують такого роду злочинність;

– поняття «індивідуально-профілактичне запобігання злочинності в місцях несвободи» – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на здійснення відповідних профілактичних заходів щодо виявлення осіб, які мають намір або готують вчинення в місцях несвободи кримінальних правопорушень;

дістало подальшого розвитку:

– узагальнення наукових позицій вітчизняних вчених щодо вчинення засудженими і персоналом місць несвободи ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації ДУ «Центр пробації» кримінальних правопорушень, які спричиняють низку негативних наслідків не лише кримінально-правового (призначення покарання за сукупністю вироків, рецидив злочинів), а й кримінально-виконавчого (неналежне виконання засудженими правил внутрішнього розпорядку, забезпечення їх безпеки, участь у виховних заходах тощо) характеру;

– наукові положення про аналіз роботи вітчизняних вчених в рамках злочинності в пенітенціарній сфері, що дозволило надати ґрунтовне пояснення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень в місцях несвободи;

– наукова позиція стосовно методологічного інструментарію запобігання злочинності в пенітенціарній сфері, під яким автор розуміє систему наукового знання про принципи, методи та знаряддя наукового аналізу про кримінальні правопорушення, які вчиняються у місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації ДУ «Центр пробації» як засудженими, так і персоналом, з метою розробки комплексних науково обґрунтованих заходів її запобігання;

– аналіз міжнародних документів, що визначають теоретико-прикладні засади запобігання злочинності в пенітенціарній сфері; практики вирішення спорів Європейським судом з прав людини стосовно застосування видів покарання; досвіду застосування їх у зарубіжних країнах (Англія, Іспанія, Федеративна Республіка Німеччини, Норвегія, Сполучені Штати Америки, Японія тощо);

– дослідження впливу кримінальної субкультури на вчинення повторних кримінальних правопорушень серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації, а також ролі соціальної адаптації, підтримки від уповноваженого органу з питань пробації у їх запобіганні;

– пропозиції щодо внесення змін і доповнень до деяких нормативно-правових актів України (Кримінального Кодексу України, Кримінально-виконавчого Кодексу України, Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України») для вдосконалення запобігання кримінальним правопорушенням у кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені у роботі висновки та пропозиції використані:

– у законотворчій діяльності – отримані висновки знайдуть своє втілення у пропозиціях щодо внесення змін до кримінального та кримінально-виконавчого законодавства;

– *практичній діяльності* – для використання в оперативно-службовій діяльності установ виконання покарань (акт впровадження Центрально-західного міжрегіонального управління виконання покарань Міністерства юстиції України від 10 січня 2024 року);

– *науково-дослідній сфері* – для подальших наукових розробок у теорії кримінального та кримінально-виконавчого права (акт впровадження Пенітенціарної академії України від 24 січня 2024 року);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кримінально-виконавче право» (акт впровадження Державного університету «Житомирська політехніка» від 06 лютого 2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовані на підставі самостійно проведених досліджень. У розділі монографії «Теоретико-прикладні та методологічні засади виконання покарання у виді позбавлення волі», підготовленому спільно з Богатирьовим І., автором особисто проаналізовано джерельну базу та методологію пенітенціарної парадигми виконання покарання у виді позбавлення волі. У науковій статті «Вплив професійної деформації на роботу персоналу місць несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України», підготовленій спільно з А. Богатирьовим, автором особисто розкрито відсутність належної мотивації до виконання оперативно-службових завдань; особливості мікросередовища, в якому доводиться працювати; відсутність належного соціально-правового захисту тощо. У науковій статті «Уповноважений орган з питань пробації як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням», підготовленій спільно з Кухарук В., автором особисто проаналізовано порядок і умови взаємодії з іншими суб'єктами запобігання, зокрема недержавними органами й організаціями. У науковій статті «Criminological research on statistics concerning judicial examination of criminal proceedings using cluster analysis algorithms», підготовленій спільно з Buriak K, Bohatyrov A., Pavliukh O, Larchenko M. автором особисто розроблено алгоритм кластерного аналізу судового розгляду в кримінальних провадженнях. У науковій статті «Theory and practice of influence caused by the criminal subculture on crime in the penitentiary sphere», підготовленій спільно з Mykhalik O., Bohatyrova O., Merkulova V., Laptinova O., автором особисто розроблений алгоритм впливу кримінальної субкультури на злочинність у пенітенціарній сфері, зокрема доведено, що субкультура негативно впливає на пенітенціарний рецидив в пенітенціарній сфері. У науковій статті «Criminological principles of preventing professional deformation among penitentiary personnel», підготовленій спільно з Streluk Y., Mykhalik O., Podliehaiev K., Bogatyrov A. автором особисто розроблені кримінологічні засади попередження професійної деформації персоналу пенітенціарної системи: загальносоціальні; спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні. Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з яким було опубліковано статті, в дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці учених, на які обов'язково зроблено посилання.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були

оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських конференціях, зокрема: «Щорічні читання наукової школи «Інтелект» (м. Чернігів, 25 травня 2020 р.); «Пенітенціарна система у глобальному вимірі» (м. Рівне, 29-30 жовтня 2021 р.); «Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні» (м. Рівне, 23-24 грудня 2021 р.); Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)» (м. Київ, 07 вересня 2022 р.); «Пенітенціарна система у глобальному вимірі» (м. Рівне, 27 жовтня 2022 р.); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 24 листопада 2022 р.); Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи» (м. Чернігів, 04 листопада 2022 р.) «Проблеми реформування кримінальної юстиції» (м. Чернівці, 25-26 травня 2023 року); «Актуальні питання підготовки дисертацій в умовах воєнного стану» (м. Львів, 30 вересня 2023 р.); «Пенітенціарна система у глобальному вимірі» (м. Львів, 03 листопада 2023 р.), Актуальні проблеми протидії корупції в умовах воєнного стану (м. Львів, 15 лютого 2024 р), «Правові реалії сьогодення» (м. Харків, 15 травня 2024 р).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації опубліковано в 37 наукових працях, серед яких 3 одноособові монографії, 3 статті – у виданнях, що індексуються в наукометричних базах Scopus і Web of Science, 19 статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук категорії «Б», 12 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що містять вісімнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (475 найменувань на 52 сторінках), додатків на п'яти сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 468 сторінок, із них основний текст – 392 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про їх апробацію та публікації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження злочинності в пенітенціарній сфері України» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукового розроблення проблеми дослідження злочинності в пенітенціарній сфері України»* з'ясовано, що більшість українських учених переконані не тільки в актуальності проведення таких досліджень, а і в необхідності створення такої системи запобігання найнебезпечнішому різновиду рецидивної злочинності у місцях несвободи, яка б стала в нагоді для працівників органів та установ виконання покарань Міністерства юстиції України. Проведений аналіз згаданих досліджень у кримінологічній та кримінально-виконавчій сфері не тільки збагачено палітрою вітчизняних учених з їхніми різними поглядами,

концепціями, моделями, програмами і пропозиціями щодо проблем запобігання злочинності серед засуджених у місцях несвободи в Україні, а й дав змогу розширити коло наукового пошуку та оновити зміст кримінально-виконавчої науки у пенітенціарній сфері. Аналіз зазначеної проблематики ґрунтується також на певному узагальненні, посиланні на праці вітчизняних та зарубіжних науковців для того, щоб дати змогу всебічно осмислити їхні погляди, зробити висновки щодо їх продуктивності, запропонувати власне розуміння, бачення розв'язання назрілих проблем запобігання злочинності у пенітенціарній сфері. Доведено, що запобігання злочинності у пенітенціарній сфері як в Україні, так і в зарубіжних країнах можна визначати як постійний рух державних і недержавних інституцій щодо їх реалізації, з метою захисту прав і свобод людини, громадянина від злочинних посягань, профілактики рецидиву, запобігання вчинення засудженими нових злочинів. Наголошено, що ця проблема на рівні наукового та практичного супроводу дасть змогу покращити стан законності в органах та установах виконання покарань Міністерства юстиції України, а також значно збільшити ефективність соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених.

У підрозділі 1.2 *«Методологічні підходи дослідження злочинності в пенітенціарній сфері України»* зазначено, що методологічні засади злочинності серед засуджених у місцях несвободи – це система використання науково обґрунтованих загальнонаукових та спеціально-наукових методів наукового пізнання з метою отримання достовірних даних про результати проведеного дослідження, їх узагальнення й удосконалення практики запобігання вчинення засудженими нових злочинів у місцях несвободи Міністерства юстиції України. Як результат, українська кримінально-виконавча наука має у своєму розпорядженні значний масив теоретичних і практичних розробок з питань запобігання злочинності у пенітенціарній сфері. Обґрунтовано необхідність використання у методологічному інструментарії дослідження проблем злочинності у пенітенціарній сфері синергетичного, феноменологічного, компаративістського, математичного, історичного, історико-правового методів, методу експертних оцінок, системного аналізу, спостереження. Доведено, що аналітична розвідка проведеного дослідження є інструментом такого спеціального методу, як вивчення документів (нормативно-правових актів, кримінальних (справ) проваджень, особових справ засуджених тощо) при дослідженні проблем запобігання злочинності у пенітенціарній сфері. За результатами опитування персоналу установ виконання покарань, визнано пріоритетними спеціальні методики: кримінологічне прогнозування запобігання злочинності у пенітенціарній сфері.

У підрозділі 1.3 *«Концептуальні передумови формування державної політики у сфері виконання покарань та пробації щодо злочинності у пенітенціарній сфері»* зазначено, що кримінально-виконавча наука та правотворча діяльність у сфері виконання та відбування покарань і пробації має значний обсяг питань, пов'язаних із процесом реалізації концептуальних передумов формування державної політики у даній сфері та приведення її зазначеної діяльності у відповідність до європейських стандартів поведінки із засудженими і ув'язненими. Констатовано, що головною ідеєю, вектором діяльності всіх суб'єктів державної політики у сфері виконання покарань та пробації є оптимізація процесу виконання покарань в Україні, пошуку

(або розроблення) нових ідей її гуманізації та впровадження такого механізму виконання покарань, за якого б досягалися мета покарання і кримінально-виконавчого законодавства – з одного боку, а з іншого, – не порушувалися права і законні інтереси засуджених. Завдяки здійсненню наукової обґрунтованості концептуальних передумов формування державної політики у сфері виконання покарань і пробації в Україні доведено, що всі суб'єкти державної політики у сфері виконання покарань і пробації мають розглядатися не ізольовано, а як складна інституційна система, і діяти вони мають на всіх шести рівнях: доктринальному, науковому, програмному, нормативному, правозастосовному та міжнародному. Виокремлено проблеми концептуальних передумов реалізації державної політики у сфері виконання покарань та пробації. На цій основі запропоновано шляхи їх розв'язання.

У підрозділі 1.4 *«Наукове обґрунтування поняття злочинності в пенітенціарній сфері та її зміст»* нами проведено ґрунтовний аналіз функціонування кримінально-виконавчої системи України, що дозволило встановили її періодичну вразливість. Зазначено про особливу вразливість пенітенціарної сфери на початку широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року. Сформульовано авторське визначення поняття «злочинність у пенітенціарній сфері» – це злочинність, яка охоплює місця несвободи ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації, і становить собою сукупність форм девіантності, властивість яких відтворює вчинення як засудженими, так і персоналом кримінальних правопорушень за певний проміжок часу. Розкриваючи наукове обґрунтування поняття злочинності в пенітенціарній сфері та її зміст, уперше запропоновано розглянути процес ідентифікації особи засудженого в місцях несвободи ДКВС України. Даний процес становить винятковий інтерес в умовах трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему. Сформульовано поняття «пенітенціарна ідентифікація злочинності в пенітенціарній сфері» як сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються в місцях несвободи та в уповноважених органах пробації, через які засуджена особа усвідомлює свій стан у системі суспільних відносин, оцінює чинний порядок і умови відбування кримінального покарання, виражає свої інтереси щодо соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції в суспільство після звільнення.

Розділ 2 Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України складається з шести підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Державна кримінально-виконавча служба України як суб'єкт запобігання злочинності в місцях несвободи»* доведено, що шлях європейського розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої системи спрямовано державою на забезпечення тримання засуджених і осіб, взятих під варту, відповідно до вимог європейських норм і стандартів, безумовного дотримання прав людини і громадянина в місцях несвободи, стабільного їх функціонування. Установлено, що, незважаючи на ряд запланованих позитивних змін та започаткованих реформ, які, на жаль, і досі залишились не реалізованими, перехід ДКВС України в підпорядкування Міністерства юстиції України (2016 р.) породив недостатній

контроль держави над місцями несвободи і, як наслідок, призвів до зростання пенітенціарної злочинності. Обґрунтовано необхідність розвитку концепції поліфункціональних кримінально-виконавчих установ, завдання яких – оптимально оцінювати ризики та потреби засуджених як дієвого інструменту запобігання злочинності в місцях несвободи.

У підрозділі 2.2 *«Поняття злочинності в місцях несвободи ДКВС України, ознаки та види»*, проведено аналіз наукових джерел та спеціальної літератури, що дозволило з'ясувати відсутність єдиної загальновизнаної дефініції злочинності в місцях несвободи. Запропоновано авторське визначення злочинності в місцях несвободи – це негативне соціально-правове явище, що охоплює слідчі ізолятори, спеціальні виховні і виправні колонії, виправні центри, медичні заклади ДУ «Центр охорони здоров'я» ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації і становить собою сукупність форм девіантності, властивість яких відтворює вчинення як засудженими, так і персоналом місць несвободи, кримінальних правопорушень за певний проміжок часу. Виокремлено ознаки злочинності в місцях несвободи ДКВС України: по-перше, має підвищений ступінь суспільної небезпеки як для самих засуджених, так і для персоналу місць несвободи; по-друге, суттєво підриває не лише порядок і умови відбування засудженими у місцях несвободи покарання, а й авторитет кримінально-виконавчої системи загалом; по-третє, ставить під загрозу не лише життя і здоров'я засуджених та персоналу місць несвободи, а й наносить непоправну шкоду усьому комплексу заходів, пов'язаних з виправленням і ресоціалізацією засуджених; по-четверте, засуджені, які вчиняють у місцях несвободи нові кримінальні правопорушення, явно не бажають стати на шлях виправлення, у зв'язку з чим їх ресоціалізація та подальша реінтеграція у суспільство не досягають бажаних кримінально-виконавчих результатів. Ураховуючи факт того, що злочинність в місцях несвободи являє собою особливий вид злочинності, проведене нами дослідження надало змогу виокремити два її основні види: злочинність засуджених в місцях несвободи і злочинність адміністрації місць несвободи та їхнього персоналу. Окреме місце в структурі злочинності в місцях несвободи займає латентна злочинність, під якою запропоновано розуміти сукупність вчинених засудженими та персоналом місць несвободи кримінальних правопорушень, що не були внесені до єдиного реєстру досудових розслідувань та не отримали відповідного вираження в офіційній статистичній звітності про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їхнього досудового розслідування.

У підрозділі 2.3 *«Стан, структура та динаміка злочинності в місцях несвободи ДКВС України»* встановлено, що належне вивчення будь-якої злочинності є неможливим без пошуку нових підходів щодо визначення її кількісних та якісних показників, що актуалізує потребу в постійному моніторингу статистичних даних, які, своєю чергою, надають суспільству змогу отримати реальне уявлення про стан, структуру та динаміку злочинності в місцях несвободи. Проведений аналіз злочинності в місцях несвободи засвідчив, що найбільше кримінальних правопорушень вчиняється у виправних колоніях середнього рівня безпеки (52,5 %), на другому місці перебувають СІЗО (30,0 %) та на третьому – виправні центри (10,3 %). Середній відсотковий показник злочинності у виправних колоніях

максимального рівня безпеки складає 4,9 %, у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання – 2 %, у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання – 0,6 %. З огляду на те, що згідно з наявними статистичними даними за 2019–2022 рр. у виховних колоніях не було зареєстровано жодного випадку вчинення кримінального правопорушення, можна зробити висновок, що для засуджених, які відбувають покарання у виховних колоніях, вчинення кримінальних правопорушень не є характерним. Водночас зауважимо, що не слід забувати про латентну злочинність. Зведені статистичні дані вчинених кримінальних правопорушень упродовж 2018–2023 рр. засвідчили, що в загальній структурі злочинності в місцях несвободи переважну більшість (98,2 %) складають кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи – 57,2 %, вчинені у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – 41 %; спроб втеч та ухилень від відбування покарання – 0,5 %; інші кримінальні правопорушення – 1,3 %. Проведений аналіз злочинності в місцях несвободи показує, що вищеперераховані кримінальні правопорушення найчастіше вчиняються засудженими у робочі дні (72,6 %); у житлових зонах установ (11,4 %); у виробничих зонах (4,2 %); у ДІЗО, ПКТ (28,4 %), у нічний час (18,1 %), що свідчить про наявність невирішених проблем у діяльності оперативних підрозділів ДКВС України. Результати проведеного дослідження доводять, що найпоширенішу групу в структурі латентної злочинності в місцях несвободи складають кримінальні правопорушення проти власності.

У підрозділі 2.4 *«Причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у місцях несвободи ДКВС України»* з'ясовано, що проблема детермінації злочинності в місцях несвободи завжди була основною проблемою для кримінально-виконавчої науки і практики її застосування. Дане твердження пов'язано насамперед з тим, що виявити факт вчинення засудженими або персоналом місць несвободи кримінального правопорушення – це одне, а встановити причини й умови його вчинення – зовсім інше. У зв'язку із цим вивчення детермінант злочинності у місцях несвободи сьогодні є важливим завданням, результати вдалого завершення якого стають запорукою вироблення ефективних наукових і практичних шляхів запобігання вчиненню кримінальних правопорушень у місцях несвободи ДКВС України. Проведене узагальнення наукових праць, думок та суджень вчених надало нам підстави провести розподіл основних детермінантів вчинення в місцях несвободи кримінальних правопорушень на суб'єктивні (внутрішні) та об'єктивні (зовнішні). Виокремлено три основні внутрішні відносно суб'єкта детермінації кримінально-протиправної поведінки, ознаки, якими є його: криміногенна мотивація; антисоціальні установки в свідомості особи; певна життєва ситуація. На відміну від суб'єктивних, об'єктивні причини здійснюють безпосередній вплив на вчинення кримінальних правопорушень у місцях несвободи, у зв'язку з чим до основних причин вчинення засудженими в місцях несвободи кримінальних правопорушень, за словами опитаних нами респондентів, слід віднести: завоювання і підтримання авторитету; небажання виконувати встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим); бажання незаконної наживи; бажання продовжувати кримінально-протиправну діяльність; потреба бути в колі постійної уваги тощо. Окремо варто зауважити, що вивчення детермінант вчинення

кримінальних правопорушень у місцях несвободи має свої окремі інституціональні особливості, до яких варто віднести: відсутність з боку персоналу місць несвободи належного нагляду за виконанням засудженими встановленого порядку відбування покарання; вплив кримінальної субкультури на свідомість засудженого в місцях несвободи; невиконання завдань щодо протидії потраплянню в місця несвободи заборонених предметів; неналежна організація взаємодії відповідних підрозділів та служб ДКВС України з оперативними працівниками правоохоронних органів у проведенні заходів запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи; неналежна поведінка щодо засуджених з боку адміністрації місць несвободи. Основною причиною вчинення адміністрацією і персоналом місць несвободи ДКВС України кримінальних правопорушень є жага неправомірної наживи, на розвиток якої впливають різні чинники як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Окрему роль у даному кримінально-протиправному процесі займає професійна деформація адміністрації і персоналу місць несвободи. Зазначено детермінанти латентної злочинності в місцях несвободи, серед них: закритість пенітенціарних установ від суспільства; наявність у місцях несвободи професійної та організованої злочинності; низький стан правосвідомості засуджених; відсутність належного матеріально-технічного забезпечення; небажання самих засуджених повідомляти про відомий факт вчинення кримінального правопорушення тощо.

У підрозділі 2.5 *«Характеристика та типологія осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення в місцях несвободи ДКВС України»* доведено, що знання персоналом та адміністрацією установ виконання покарань та слідчих ізоляторів характеристики та типології осіб, які схильні вчиняти кримінальні правопорушення в місцях несвободи, надає змогу вчасно попередити їх кримінально-протиправні дії та не допустити не лише вчинення групової непокори, а й особливо тяжких злочинів. Проведене ґрунтовне дослідження характеристики та типології осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення в місцях несвободи ДКВС України, здійснене за чотирма основними групами ознак: соціально-демографічних (стать, вік, громадянство, сімейний стан, освітній рівень, трудова діяльність, місце проживання тощо), морально-психологічних (що окремо відображають ставлення особи до соціальних цінностей сучасного суспільства, у зв'язку з чим виділено чотири їх основних типи: насильницький, корисливо-насильницький, суспільно-протиправний і корисливий), кримінально-правових (характер вчиненого засудженим у місцях несвободи кримінального правопорушення; судимість; строк покарання; визнання вини тощо) та кримінально-виконавчих, важливість яких полягає не лише тому, що вони характеризують особу засудженого, а й що надають змогу встановити ступінь застосування до таких засуджених основних засобів їх виправлення і ресоціалізації та визначити роль кожного з них в даному процесі, а головне – у процесі запобігання пенітенціарній злочинності. Запропоновано кримінологічній науці та пенітенціарній практиці сучасний кримінологічний портрет засудженого, який вчиняє кримінальні правопорушення в місцях несвободи: це громадяни України (98,6 %), чоловічої статі (99,8 %) у віці 20–55 років (92,7 %), у своїй переважній більшості житель міст (68,4 %), без сім'ї (48,6 %), або шлюб розірвано під час відбування покарання (72,6 %), за освітнім рівнем не вище

професійно-технічного (84,8 %), як правило, без трудового стажу (46,4 %), не бажає займатися суспільно-корисною працею (62,2 %), з антисоціальним та кримінально-протиправним способами життя, основою яких є приналежність до кримінальної субкультури, в період відбування покарання злісно порушує встановлений порядок виконання та відбування покарання в місцях несвободи (64,2 %), за характером криміногенної мотивації вважається насильницьким, корисливо-насильницьким, суспільно-протиправним або корисливим типом особистості, засуджений, як мінімум, повторно, до покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 до 10 років (73,6 %), вчинив у місцях несвободи (у виправних колоніях середнього рівня безпеки (52,5 %) або СІЗО (30,0 %), кримінальне правопорушення проти життя та здоров'я особи (57,2 %), у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (41 %), втечу чи ухилення від відбування покарання (0,5 %) або інше кримінальне правопорушення (1,3 %).

У підрозділі 2.6 «Запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України» розгорнуто наукову дискусію щодо його визначення, що дозволило, залежно від виявлених детермінантів вчинення кримінальних правопорушень у місцях несвободи ДКВС України, виокремити три групи заходів запобігання злочинності: загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні. Серед основних заходів загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України виділено: неналежне фінансування пенітенціарної системи України, особливо в частині створення відповідних європейських умов виконання та відбування кримінальних покарань у місцях несвободи; проведення капітального ремонту та побудова нових пенітенціарних установ європейського зразка; створення відповідних умов соціального забезпечення та захисту пенітенціарного персоналу ДКВС України, зокрема шляхом підвищення заробітної плати. Сформульовано авторське визначення спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи» – це специфічна професійна діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на запобігання вчиненню у місцях несвободи кримінальних правопорушень як засудженими, так і персоналом установ виконання покарань та здійснення безпосереднього впливу на дестабілізацію криміногенних чинників, які породжують такого роду злочинність. Виокремлено основні заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України, серед яких: модернізація чинного законодавства та відомчих нормативних актів спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи; створення належних умов праці і безпеки осіб, до функціональних обов'язків яких входить боротьба зі злочинністю в місцях несвободи; створення прозорості й відкритої процедури відбору висококваліфікованих кадрів для ДКВС України, особливо на керівні посади; своєчасне проведення службових перевірок щодо вчинення як засудженими, так і пенітенціарним персоналом кримінальних правопорушень та притягання їх до кримінальної відповідальності; розробка комплексних дієвих і сучасних кримінологічних програм, спрямованих на запобігання злочинності в місцях несвободи. Запропоновано також заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності адміністрації і персоналу місць несвободи ДКВС України, серед них: подолання в місцях несвободи корупції; унеможливлення проявів нестатутних відносин між адміністрацією і персоналом місць несвободи та

засудженими; ефективна співпраця адміністрації і персоналу місць несвободи з громадськими організаціями, засобами масової інформації та родичами засуджених; проведення адміністрацією профілактичної роботи з персоналом місць несвободи з метою недопущення кримінальних проявів відносно засуджених корисливого й насильницького характеру тощо. Запропоновано основні заходи індивідуально-профілактичного запобігання злочинності в місцях несвободи, до яких варто віднести: виключення умов, що дають можливість вчинення в місцях несвободи кримінальних правопорушень; установлення осіб, які вступають в кримінально-протиправні зв'язки із засудженими або персоналом місць несвободи; постановка на профілактичний облік засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень; застосування заходів ефективного впливу на особу, яка має намір вчиняти кримінальне правопорушення в місцях несвободи; проведення щодо засуджених, схильних до вчинення в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень, відповідних оперативно-розшукових заходів.

Розділ 3 Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у сфері пробації складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Стан, структура та динаміка злочинності у сфері пробації» за результатом аналізу стану, рівня, динаміки та структури повторних кримінальних правопорушень серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації, засвідчується, що питома вага таких кримінальних правопорушень у загальній структурі злочинності за 2018–2020 роки у середньому становить 0,32 %. Констатуємо відносну стабільність повторних кримінальних правопорушень упродовж 2018–2021 рр., тобто відсутність неконтрольованого зростання, а у 2021 р. навіть тенденцію до зниження на тлі збільшення кількості осіб, які перебували на обліку. Середньорічний коефіцієнт повторних кримінальних правопорушень склав 3,1 %. Доведено, що ряд регіонів України відрізняються інтенсивністю кримінальних правопорушень серед клієнтів пробації: Запорізька область – 5,07 на 100 осіб, Івано-Франківська – 3,94, Луганська – 4,14, Полтавська – 5,47, Харківська – 4,17, Херсонська – 3,64. Порівнюючи зі статистичними даними минулих років, з'ясовано, що середній показник інтенсивності повторних злочинів у 2004–2007 рр. дорівнював 1,1 злочину на 100 осіб, тобто сьогодні показник повторних кримінальних правопорушень є більшим у три рази, ніж до утворення в системі виконання покарань уповноваженого органу пробації. Зазначено, що динаміки повторних кримінальних правопорушень серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації протягом 2018–2020 рр., виявило коливання цих показників. Незважаючи на зменшення кількості осіб, які перебувають на обліку, не спостерігалось однозначного зменшення кількості повторних кримінальних правопорушень. Це вказує на складність та багатогранність факторів, які впливають на повторну злочинність серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації. Відсутність достовірних статистичних даних про кількість осіб, які перебували на обліку у 2003–2007 рр., а також про кількість осіб, які вчинили повторні злочини у цей період, призвело до звернення до дослідницьких даних. Порівнюючи ці дані, відомі з дисертаційних досліджень, з поточними результатами, було встановлено, що показник повторних кримінальних правопорушень зараз є більшим в три рази, ніж у

попередньому періоді до реорганізації кримінально-виконавчої інспекції в уповноважений орган з питань пробації. Констатується, що нинішні негативні тенденції у динаміці вчинення повторних кримінальних правопорушень можуть бути пов'язані з переходом від мілітаризованої системи уповноважених органів пробації до цивільної. Ця зміна може призвести до втрати зв'язку між особами, які надають пробаційний нагляд, і державними установами, що може впливати на підвищення рівня злочинності. Окрім цього доводиться, що збільшення рівня вчинення кримінальних правопорушень може бути спричинене тим, що штатна чисельність підрозділів уповноважених органів пробації не відповідає нормативам, встановленим законодавством. Отже, це свідчить про неоднозначність факторів, що впливають на динаміку повторних кримінальних правопорушень серед осіб, які перебувають на обліку уповноважених органів пробації, та вказує на потребу подальшого дослідження та розробки ефективних стратегій контролю та запобігання вчинення повторних кримінальних правопорушень серед цієї категорії осіб.

У підрозділі 3.2 *«Причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері пробації»* зазначено, що серед причин збільшення кількості повторних кримінальних правопорушень необхідно виділити такі: по-перше, це може бути викликане недостатньою ефективністю програм і послуг, які надає уповноважений орган з питань пробації; по-друге, недостатня спроможність уповноваженого органу з питань пробації виявляти й ефективно реагувати на поведінкові та соціальні проблеми засуджених, відсутність достатніх ресурсів або навичок; по-третє, відсутність належної системи формування статистичних показників повторної злочинності. Для того, щоб знайти більш достовірні пояснення збільшення показника інтенсивності, необхідно сформувати якісну систему формування статистичних даних, а також розробити належну методологічну базу їх дослідження.

У підрозділі 3.3 *«Характеристика та типологія осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері пробації»* зазначено, що дослідження особистості злочинця є процесом, який вимагає тривалого часу та містить збір, систематизацію й узагальнення інформації про такий об'єкт дослідження. Цей процес сприяє формуванню більш глибоких та повних уявлень і суджень про особистість злочинця, розширюючи наше розуміння про неї. На підставі аналізу ключових рис осіб, які вчинили повторні кримінальні порушення, перебуваючи під наглядом органів пробації, створено кримінологічний профіль таких індивідів. Отже, особи, які допускають повторні кримінальні порушення, не виявили суттєвих відмінностей від інших порушників закону: 92 % з них – чоловіки, лише 8 % – жінки. За віковою характеристикою, більшість, а саме 76,8 %, належить до вікової групи 18–55 років (із середнім віком 36 років), що є найбільш активною соціальною групою та більш схильною до правопорушень. Значна частка – 75,9 % – не перебуває в шлюбі; 64 % не мають дітей; 59,1 % мають базову середню освіту; 64,6 % безробітні, при чому 81,2 % не мають наміру працювати; 96,2 % мають задовільний стан здоров'я; 96,2 % виявили схильність до порушення громадського порядку; 65,3 % вчинили повторне кримінальне порушення протягом першого року перебування під наглядом. Дослідження показало, що найвищий коефіцієнт повторних кримінальних порушень виявлено серед осіб, які відбувають покарання у виді виправних робіт – 1,48. Ці дані можуть бути корисними для галузей соціальних

наук, кримінальної статистики та політики в галузі зайнятості та здоров'я. Вони можуть допомогти у плануванні соціальних програм та заходів на регіональному та загальнонаціональному рівні.

У підрозділі 3.4. «Запобігання злочинності в у сфері пробації» доведено, що запобігання кримінальним правопорушенням серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації, є комплексом соціальних, психологічних та правових заходів, спрямованих на зниження ризику вчинення повторного кримінального правопорушення та забезпечення соціальної адаптації таких осіб. Цей процес передбачає індивідуальний підхід до кожного засудженого, визначення основних причин його кримінальної поведінки та розроблення персоналізованого плану реабілітації та ресоціалізації, який має на меті розвиток позитивних соціальних навичок та відповідальності за свої дії, зниження ризику вчинення кримінальних правопорушень та забезпечення ефективного інтегрування засудженого в соціум після закінчення терміну пробації. Основними засобами запобігання повторним кримінальним правопорушенням серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу пробації є соціальна реабілітація, психологічна підтримка, виховна робота, навчання професійним навичкам та інші заходи, спрямовані на підвищення самооцінки та соціальної адаптації цих осіб. Результати нашого опитування засвідчили, що 64,3 % респондентів вважають, їх діяльність необхідно оцінювати за рівнем повторних кримінальних правопорушень клієнтами пробації, 27,5 % вважають, що рівень повторних злочинів не може бути критерієм оцінки, а решта вважають, що оцінюватися має частково. Доведено, що уповноважений орган з питань пробації належить до спеціалізованих суб'єктів запобіжної діяльності. Зміст запобіжної діяльності такого суб'єкта полягає у виявленні й усуненні причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; недопущенні вчинення повторних кримінальних правопорушень з боку осіб, які перебувають на його обліку; розробці та організації контролю за здійсненням заходів запобігання. Доводиться, що подальший розвиток теоретичних та практичних досліджень має ґрунтуватися на прогресивних зарубіжних практиках діяльності служб пробації, позитивному досвіді інших суб'єктів запобіжної діяльності. Формуючи національну систему запобігання кримінальним правопорушенням, необхідно уникати формалізму, захоплення піаром. З метою покращення діяльності уповноважених суб'єктів з питань пробації у сфері запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень клієнтами пробації необхідно забезпечити належну взаємодію з іншими суб'єктами запобігання (правоохоронними органами), недержавними органами (громадськими організаціями, трудовими колективами), яка повинна становити собою погоджену за метою, місцем і часом взаємообумовлену діяльність, спрямовану на корекцію поведінки осіб, які перебувають на обліку органу пробації. З урахуванням одного із повноважень уповноваженого органу з питань пробації – здійснення інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень – така оцінка є неминучою.

Розділ 4 «Концептуальні засади злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн» складається із чотирьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Стан злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн» обґрунтовано, що науково-методологічною і практичною передумовою звернення до концептуальних засад злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн є необхідність з'ясування в межах порівняльної кримінології стану злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн, концепцій причин злочинності та заходів запобігання їй в пенітенціарній сфері зарубіжних країн, а також міжнародних правових механізмів впливу на злочинність у пенітенціарній сфері зарубіжних країн. Установлено, що злочинність у пенітенціарній сфері зарубіжних країн є частиною рецидивної злочинності, рівень якої останніми роками в країнах Заходу зростає. Незважаючи на, з одного боку, більш досконалі міжнародні підходи до кримінально-правової протидії злочинності в місцях несвободи, разом із тим, певним національним системам не властиві деякі види кримінально-протиправних діянь у пенітенціарній сфері, визнані такими в інших правових системах. Так, наприклад, у Швеції втеча з тюрми або спроба втечі не розглядаються як злочин. Тому до особи, яка вчинила втечу або спробу втечі, застосовуються дисциплінарні стягнення. Схожа ситуація існує в зарубіжних країнах (за винятком пострадянських держав) із відсутністю в більшості випадків кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань (в Україні відповідальність за таке кримінальне правопорушення в пенітенціарній сфері передбачена ст. 391 КК). Ураховуючи національні реалії та спираючись на міжнародний досвід, запропоновано авторські пропозиції у вигляді своєрідної «дорожньої карти» для двох випадків: по-перше, якщо зберігати кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань, то редакція ст. 391 КК України потребує свого вдосконалення і приведення у відповідність до сучасного стану кримінально-виконавчого законодавства; по-друге, у разі подальшої декриміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань, ст. 391 КК України має бути замінена дієвими механізмами впливу на засуджених – злісних порушників установленого порядку відбування покарання, що існують у міжнародній кримінологічно-пенітенціарній практиці (наприклад, незарахування часу тримання у дисциплінарному ізоляторі, приміщенні камерного типу (одиначній камері), карцері до загального строку покарання тощо).

У підрозділі 4.2 «Концепції причин злочинності та заходів запобігання їй в пенітенціарній сфері зарубіжних країн» установлено, що причини злочинності у державі та причини пенітенціарної злочинності співвідносяться як загальне та особливе. Перші виступають загальними відносно других. Своєю чергою, для пенітенціарної злочинності властиві свої специфічні причини, не властиві іншим видам злочинності, що обумовлено інституціональним характером пенітенціарного середовища. Пенітенціарна сфера в даному детермінаційному комплексі злочинності не становить винятку, адже: по-перше, екстраполює на собі проблеми соціуму, зокрема утримуючи протягом визначеного строку покарання осіб, яких власне суспільство в особі уповноважених органів держави прийняло рішення ізолювати з міркувань безпеки; по-друге, відображає наявну у конкретний період часу соціально-політичну ситуацію, а також ідеологічні установки і світогляд в тій чи іншій країні; по-третє, впливає з конкретних внутрішньосистемних недоліків у діяльності суб'єктів, що перебувають при владі, а також реалізують пенітенціарну

політику. Наголошено, що, вивчаючи концепції причин злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн, необхідно звертати увагу на такі моменти: а) вчення про причини злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн ґрунтується на кримінологічній теорії і практиці окремо взятої країни; б) детермінанти пенітенціарної злочинності є похідними від злочинності загалом у конкретній державі в певний історичний період; в) причини і умови злочинності в пенітенціарній сфері впливають із внутрішньосистемних недоліків функціонування системи виконання покарань конкретно взятої країни. Своєю чергою, концептуальні засади запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн ґрунтуються на багатофакторному підході («multifactorial research») і виявляються в таких формах: 1) наукових дослідженнях учених-кримінологів різних країн щодо вивчення кримінологічної характеристики злочинності в пенітенціарній сфері й формулювання заходів запобігання їй; 2) міжнародній науково-практичній співпраці, що втілюється у міжнародних конгресах з попередження злочинності і кримінального правосуддя (поводження з правопорушниками) та міжнародних стандартах із різних питань кримінальної юстиції (запобігання різним видам злочинності та пенітенціарної сфери); 3) вивченні позитивного зарубіжного досвіду в рамках порівняльно-кримінологічних досліджень із подальшим їх науково-практичним обґрунтуванням і впровадженням у національну систему запобігання злочинності в пенітенціарній сфері.

У підрозділі 4.3 *«Міжнародні правові механізми впливу на злочинність у пенітенціарній сфері зарубіжних країн»* до таких механізмів віднесено: 1) міжнародні стандарти поведінки із засудженими й ув'язненими (міжнародні пенітенціарні стандарти); 2) прецедентну практику (рішення) Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ); 3) моніторингову діяльність (що втілена в моніторингові звіти) Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведінку чи покаранню (ЄКЗК). Проведений аналіз показав, що на міжнародному рівні уповноважені правозахисні інституції у своїх підсумкових документах (рішеннях ЄСПЛ, звітах ЄКЗК) звертають увагу країн, щодо яких відповідні рішення приймаються, так і інших держав (для яких в силу своїх міжнародних зобов'язань такі рішення є імперативними), на такі порушення в пенітенціарній сфері (котрі, за даними дослідження, виступають інституційними детермінантами злочинності в пенітенціарній сфері): 1) переповненість установ виконання покарань; 2) неналежні для засуджених (ув'язнених) кількість та якість продуктів харчування; 3) незадовільний стан жилих приміщень; 4) незадовільний рівень надання медичної допомоги; 5) невинуватні режимні обмеження тощо. Більшість зафіксованих ЄСПЛ та ЄКЗК порушень і відповідних криміногенних факторів стосуються матеріально-побутової, медико-санітарної та режимної сфер і пов'язані з такими супутніми чинниками, як: а) недостатнє фінансування системи виконання покарань; б) низький рівень професійної підготовки окремих представників пенітенціарного персоналу; в) зловживання повноваженнями або неправомірні дії з боку співробітників пенітенціарної системи. Аргументовано загальносоціальну запобіжну роль імплементації окремих міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених крізь призму режиму.

У підрозділі 4.4 «Запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн» обґрунтовано систему (загальносоціальних, спеціально-кримінологічних, індивідуально-профілактичних) заходів запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн із формулюванням основних шляхів їх впровадження у вітчизняну практику функціонування місць несвободи.

У пункті 4.4.1 «Загальносоціальні заходи запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн» зазначено, що концепція заходів загальносоціального запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн багато в чому впливає з усвідомлення зарубіжним соціумом соціального призначення пенітенціарної системи із визначенням її ролі та місця в механізмі держави та демократичному суспільстві загалом. По-перше, це важливість виконуваних пенітенціарною системою суспільно корисних завдань, серед яких не лише кримінально-виконавчі й ресоціалізаційні, а й запобіжні (у виді загальної та спеціальної превенції). По-друге, серед проблем, із якими стикаються пенітенціарні системи зарубіжних країн, варто звернути увагу на ті, що на загальному рівні детермінують як порушення прав людини в умовах несвободи, так і вчинення кримінальних правопорушень. Це, зокрема: 1) неналежні умови тримання, поміж ними в частині стану приміщень, що потребують ремонту, та недотримання норми жилої площі на одного засудженого; 2) випадки нехтування з боку персоналу правом кожного засудженого на повагу до його гідності; 3) неповнота медико-санітарного забезпечення засуджених через різні видатки державного бюджету за цим напрямом у різних країнах; 4) поширення явища наркотизації в місцях несвободи та ін. По-третє, це необхідність створення такого пенітенціарного режиму, який сприяв би виправленню (реабілітації) та ресоціалізації засуджених. Розвиток системи загальносоціальних заходів запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн та її адаптація до українських реалій ґрунтується на низці прогресивних підходів. Один із таких підходів – це вимоги до пенітенціарної архітектури, що прямо впливає на умови тримання засуджених з позицій прав людини, зокрема на гуманне поводження та повагу людської гідності. Тому в контексті запровадження прогресивного зарубіжного досвіду запобігання злочинності в пенітенціарній сфері на загальносоціальному рівні наведено аргументи щодо вдосконалення тюремної (в'язничної) архітектури, а саме – перехід на одиночне тримання засуджених в місцях несвободи (модельних установах виконання покарань). Обґрунтовано антикриміногенний вплив одиночного ув'язнення у процесі виконання/відбування покарання. До інших ефективних загальносоціальних заходів запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн, за результатами дослідження, належать: 1) створення необхідних умов відбування кримінальних покарань у місцях несвободи за скандинавською моделлю; 2) класифікація тюрем залежно від суспільної небезпеки засуджених і, відповідно, ступеня загрози їхньої втечі; 3) поліпшення соціально-правового захисту, забезпечення необхідними ресурсами, підвищення престижності служби й іміджу пенітенціарного персоналу; 4) залучення до процесу загальносоціального запобігання як громадськості, так і служби пробації на таких її стадіях, як пенітенціарна й постпенітенціарна.

У пункті 4.4.2 «Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності в

пенітенціарній сфері зарубіжних країн», ґрунтуючись на аналізі спеціальної наукової літератури (як вітчизняних, так і зарубіжних учених-кримінологів та пенітенціаристів), ураховуючи криміногенні процеси в пенітенціарній сфері України та зарубіжних країн, узагальнено такі відмінні риси спеціально-кримінологічного запобігання (порівняно із загальносоціальним): 1) вжиття спеціально-кримінологічних заходів персоналом місць несвободи (тоді як загальносоціальні здійснюються також на інших соціальних рівнях, зокрема на рівні керівництва держави, стратегічних документів тощо); 2) адресний (суб'єктно-орієнтований) характер спеціально-кримінологічних заходів; 3) більш конкретний та цілеспрямований характер спеціально-кримінологічних заходів, що вживаються в пенітенціарній сфері. Обґрунтовано підхід, за якого вжиття спеціально-кримінологічних заходів має узгоджуватися із законодавчими гарантіями правового статусу засуджених, максимально доцільними й обґрунтованими обмеженнями, при яких дотримуються такі принципи кримінально-виконавчої діяльності, як законність, справедливість, гуманізм, повага до прав і свобод людини тощо. Така парадигма дає можливість, по-перше, забезпечити оптимальність у поєднанні принципів верховенства права і кримінологічної доцільності, а по-друге, – привести національну пенітенціарну практику у відповідність до практики ЄСПЛ, адже часто надмірні й необґрунтовані з позицій пенітенціарного цілепокладання (мета виправлення та спеціальної превенції) обмеження прав засуджених під час відбування покарання у прецедентній практиці ЄСПЛ кваліфікуються як порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка забороняє всі форми катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання.

У пункті 4.4.3 *«Індивідуально-профілактичні заходи запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн»* за результатами проведеного компаративного аналізу зарубіжної пенітенціарної практики зроблено висновок, що індивідуально-профілактичні заходи запобігання злочинності в пенітенціарній сфері на кримінологічному рівні ґрунтуються на кримінально-виконавчих засадах принципу індивідуалізації, основними формами (що мають кримінологічне значення) якого виступають: 1) прийняття засудженого до установи виконання покарань – на цій стадії важливим є виявлення та профілактика (а переважно – нейтралізація) індивідуальних криміногенних рис, а також виявлення і розвиток індивідуальних антикриміногенних (залучення до освіти, суспільно корисної праці, налагодження й підтримання соціально корисних зв'язків, насамперед із рідними та близькими); 2) реалізація індивідуальних програм вивчення особи засудженого, оцінка ризиків тощо; 3) складання індивідуального плану відбування покарання.

ВИСНОВКИ

Здобуті результати підтвердили правомірність вихідних положень наукового пошуку, а реалізація мети і завдань дослідження дали підстави для формулювання таких висновків:

1. Проаналізовано стан дисертаційних досліджень злочинності у пенітенціарній сфері за роки незалежності України, в результаті чого констатовано,

що це свого роду спеціальний масив монографічної літератури, правова природа якої створила надійне підґрунтя для проведеного нами глибокого аналізу наукового здобутку вітчизняних учених у сфері виконання покарань та пробації. Доведено, що більшість українських учених переконані не тільки в актуальності проведення таких досліджень, а й в існуванні різних наукових підходів до питань вчинення як засудженими, так і персоналом у місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» кримінальних правопорушень. Стан розроблення дослідження проблем злочинності в пенітенціарній сфері підтверджується необхідністю продовження наукового пошуку, змістовне навантаження якого вказує на правильність вибору теми дослідження, допомагає в теорії і на практиці забезпечити надійну протидію та запобігання вчиненню в місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах пробації Державної установи «Центр пробації» кримінальних правопорушень як засудженими, так і персоналом.

2. Визначено, що методологічний інструментарій дослідження злочинності у пенітенціарній сфері – це система науково обґрунтованих, загальнонаукових та спеціально-наукових методів наукового пізнання для отримання достовірних даних про результати проведеного дослідження, їх узагальнення й удосконалення практики запобігання вчиненню засудженими нових злочинів у місцях несвободи. Обґрунтовано доцільність використання в методологічному інструментарії дослідження проблем злочинності у пенітенціарній сфері синергетичного, феноменологічного, компаративістського, математичного, історичного, історико-правового методів, методу експертних оцінок, системного аналізу, спостереження. Аналітичну розвідку можна вважати інструментом такого спеціального методу, як вивчення документів (нормативно-правових актів, кримінальних (справ) проваджень, особових справ засуджених тощо) під час дослідження проблем запобігання злочинності серед засуджених в місцях несвободи.

3. Здійснено наукову обґрунтованість концептуальних передумов формування державної політики у сфері виконання покарань і пробації в Україні щодо злочинності в пенітенціарній сфері України, яка разом з дослідженням практичного досвіду реформ запобігання злочинності у пенітенціарній сфері (як позитивного, так і негативного) переконує нас, що успішне реформування (розвиток) кримінально-виконавчої системи України та її трансформація в пенітенціарну може здійснюватися лише комплексно і за допомогою системної методології. Доведено, що всі суб'єкти державної політики у сфері виконання покарань і пробації щодо злочинності в пенітенціарній сфері України мають розглядатися не ізольовано, а як складна інституційна система, і діяти вони мають на всіх шести рівнях: доктринальному, науковому, програмному, нормативному, правозастосовному та міжнародному. Виокремлено проблеми концептуальних передумов реалізації державної політики у сфері виконання покарань та пробації щодо злочинності в пенітенціарній сфері України. На цій підставі запропоновано шляхи їх розв'язання.

4. Здійснено глибокий аналіз діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України як суб'єкта запобігання злочинності в місцях несвободи. Установлено, що, незважаючи на низку запланованих позитивних змін та

започаткованих реформ, які, на жаль, досі залишились не реалізованими, перехід ДКВС України в підпорядкування Міністерства юстиції спричинив недостатній контроль держави над місцями несвободи, наслідком чого стало зростання злочинності в місцях несвободи, у зв'язку з чим основними та сучасними напрямками вдосконалення функціонування ДКВС України у цій сфері є розвиток концепції поліфункціональних кримінально-виконавчих установ, що викликано необхідністю забезпечення реалізації прогресивної системи виконання/відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, та розвиток концепції оптимального оцінювання ризиків та потреб як дієвого інструменту запобігання злочинності в місцях несвободи. Сформульовано поняття «пенітенціарна ідентифікація злочинності в пенітенціарній сфері України» – це сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються в місцях несвободи та в уповноважених органах пробації, через які засуджена особа усвідомлює свій стан у системі суспільних відносин, оцінює існуючий порядок і умови відбування кримінального покарання, виражає свої інтереси щодо соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції в суспільство після звільнення.

5. Сформульовано авторське визначення злочинності в місцях несвободи, під якою слід розуміти негативне соціально-правове явище, що охоплює слідчі ізолятори, спеціальні виховні і виправні колонії, виправні центри, медичні заклади ДУ «Центр охорони здоров'я» ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації і являє собою сукупність форм девіантності, властивість яких відтворює вчинення як засудженими, так і персоналом місць несвободи кримінальних правопорушень за певний проміжок часу. Встановлено й охарактеризовано її дві основні групи: злочинність засуджених в місцях несвободи і злочинність адміністрації місць несвободи та їх персоналу.

6. Вивчено стан, структуру та динаміку злочинності в місцях несвободи ДКВС України, в результаті чого констатовано, що протягом 2018–2022 рр. в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України засудженими та особами, узятими під варту, було вчинено 2790 кримінальних правопорушень. Проведений аналіз злочинності в місцях несвободи продемонстрував, що найбільше кримінальних правопорушень вчиняється у виправних колоніях середнього рівня безпеки (52,5 %), на другому місці перебувають СІЗО (30,0 %) та на третьому – виправні центри (10,3 %). Середній відсотковий показник злочинності у виправних колоніях максимального рівня безпеки становить 4,9 %, виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання – 2 %, у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання – 0,6 %. Динаміка злочинності в місцях несвободи характеризується хвилеподібними коливаннями та за останні п'ять років залишається порівняно стабільною.

7. Досліджено детермінанти злочинності в місцях несвободи та встановлено, що основними причинами вчинення засудженими в місцях несвободи кримінальних правопорушень є: завоювання і підтримання авторитету; небажання виконувати встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим); бажання незаконної наживи; бажання продовжувати кримінально-протиправну діяльність; потреба бути в колі постійної уваги тощо. Зазначено, що вивчення детермінант вчинення кримінальних правопорушень в місцях несвободи має свої окремі

інституціональні особливості, до яких варто віднести: відсутність з боку персоналу місць несвободи належного нагляду за виконання засудженими встановленого порядку відбування покарання; вплив кримінальної субкультури на свідомість засудженого в місцях несвободи; невиконання завдань щодо протидії потраплянню в місця несвободи заборонених предметів; неналежна організація взаємодії відповідних підрозділів та служб ДКВС України з оперативними працівниками правоохоронних органів у проведенні заходів запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи; неналежна поведінка стосовно засуджених з боку адміністрації місць несвободи.

8. Проведено ґрунтовне дослідження характеристики та типології осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення в місцях несвободи ДКВС України, здійснене за чотирма основними групами ознак: соціально-демографічними, морально-психологічними, кримінально-правовими та кримінально-виконавчими, що дало можливість не лише повністю розкрити їхню суть, а й запропонувати кримінологічній науці та пенітенціарній практиці сучасний кримінологічний портрет засуджених, які вчиняють кримінальні правопорушення в місцях несвободи. Це є громадяни України (98,6 %), чоловічої статі (99,8 %) у віці 20–55 років (92,7 %), у своїй переважній більшості жителі міст (68,4 %), без сім'ї (48,6 %), або шлюб було розірвано під час відбування покарання (72,6 %), освітній рівень не вище професійно-технічного (84,8 %), як правило, без трудового стажу (46,4 %), які не бажають займатися суспільно корисною працею (62,2 %), з антисоціальним та кримінально-протиправним способом життя, основою яких є приналежність до кримінальної субкультури, у період відбування покарання злісно порушують установлений порядок виконання та відбування покарання в місцях несвободи (64,2 %), за характером криміногенної мотивації характеризуються насильницьким, корисливо-насильницьким, суспільно-протиправним або корисливим типом особистості, засуджені, як мінімум, повторно до покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 до 10 років (73,6 %) та вчиняють в місцях несвободи (у виправних колоніях середнього рівня безпеки (52,5 %) або СІЗО (30,0 %)) кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи (57,2 %), у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (41 %), втечу чи ухилення від відбування покарання (0,5 %) або інше кримінальне правопорушення (1,3 %).

9. Надано характеристику трьох груп запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України (загальносоціальної, спеціально-кримінологічної та індивідуально-профілактичної), а також запропоновано власне авторське бачення її поняття та виокремлено основні сучасні заходи запобігання злочинності в місцях несвободи, характерні для кожної окремої групи. Сформульовано авторське визначення загальносоціального запобігання злочинності в місцях несвободи – це сукупність заходів ідеологічного та організаційного характеру, спрямованих на запобігання вчиненню в місцях несвободи кримінальних правопорушень як засудженими, так і персоналом пенітенціарних установ. Виокремлено заходи загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України

10. Вивчено стан, структуру та динаміку злочинності у сфері пробації, за результатами чого встановлено, що питома вага таких кримінальних правопорушень у загальній структурі злочинності за 2018–2020 рр. у середньому становить 0,32 %. Констатовано відносну стабільність повторних кримінальних правопорушень упродовж 2018–2021 рр., тобто відсутність неконтрольованого зростання, а у 2021 р. навіть тенденцію до зниження на тлі збільшення кількості осіб, які перебували на обліку. Середньорічний коефіцієнт повторних кримінальних правопорушень становив 3,1 %. Виокремлено регіони, які відрізняються інтенсивністю кримінальних правопорушень серед клієнтів пробації: Запорізька область – 5,07 на 100 осіб, Івано-Франківська – 3,94, Луганська – 4,14, Полтавська – 5,47, Харківська – 4,17, Херсонська – 3,64. Доведено, що серед причин збільшення кількості повторних кримінальних правопорушень необхідно виділити такі: по-перше, це може бути викликане недостатньою ефективністю програм і послуг, які надає уповноважений орган з питань пробації; по-друге, недостатня спроможність уповноваженого органу з питань пробації виявляти й ефективно реагувати на поведінкові та соціальні проблеми засуджених, відсутність достатніх ресурсів або навичок; по-третє, відсутність належної системи формування статистичних показників повторної злочинності. Для того, щоб знайти більш достовірні пояснення збільшення показника інтенсивності, необхідно сформулювати якісну систему формування статистичних даних, а також розробити належну методологічну базу їхнього дослідження.

11. Створено кримінологічний профіль типології осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері пробації. Особи, які допускають повторні кримінальні порушення, не виявили суттєвих відмінностей від інших порушників закону: 92 % з них – чоловіки, лише 8 % – жінки. За віковою характеристикою більшість, а саме 76,8 %, належить віковій групі 18–55 років (із середнім віком 36 років), що є найбільш активною соціальною групою та більш схильною до правопорушень. Значна частка – 75,9 % – не перебуває в шлюбі; 64 % не мають дітей; 59,1% мають базову середню освіту; 64,6 % безробітні, причому 81,2 % не мають наміру працювати; 96,2 % мають задовільний стан здоров'я; 96,2 % виявили схильність до порушення громадського порядку; 65,3 % вчинили повторне кримінальне правопорушення протягом першого року перебування під наглядом.

12. Доведено, що запобігання злочинності у сфері пробації передбачає комплекс соціальних, психологічних та правових заходів, спрямованих на зниження ризику вчинення повторного кримінального правопорушення та забезпечення соціальної адаптації таких осіб. Цей процес передбачає індивідуальний підхід до кожного засудженого, визначення основних причин його кримінальної поведінки та розроблення персоналізованого плану реабілітації та ресоціалізації, який має на меті розвиток позитивних соціальних навичок та відповідальності за свої дії, зниження ризику вчинення кримінальних правопорушень та забезпечення ефективного інтегрування засудженого в соціум після закінчення терміну пробації. Виокремлено основні засоби запобігання повторним кримінальним правопорушенням серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації: соціальна реабілітація, психологічна підтримка, виховна робота, навчання професійних навичок та інші заходи, спрямовані на підвищення самооцінки та соціальної

адаптації цих осіб. Результати опитування персоналу уповноважених органів пробації засвідчили, що 64,3 % респондентів вважають, що їхню діяльність необхідно оцінювати за рівнем повторних кримінальних правопорушень клієнтами пробації, 27,5 % вважають, що рівень повторних злочинів не може бути критерієм оцінки, а решта вважають, що оцінюватися має частково.

13. Проаналізовано стан злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн, який показав, що зазначене суспільно – небезпечне явище, що існує у визначеній інституціональній системі (якою є власне пенітенціарна система), диференціюється на загальнокримінальну та власне пенітенціарну. Установлено, що, зважаючи на особливості кримінологічної характеристики злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн, більшість національних законодавців диференціюють кримінальну відповідальність за діяння, вчинювані засудженими та ув'язненими як у сфері пенітенціарних правовідносин (тобто ті, що посягають на встановлений порядок виконання та відбування покарань), так і за загальнокримінальні діяння, вчинювані в місцях несвободи. Розкрито детермінацію злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн через призму таких сучасних кримінологічних концепцій (теорій) причинності: 1) теорія аномії – щодо пенітенціарної сфери, то за теорією аномії вчиняється більшість як інституційних (властивих лише системі виконання/відбування покарань), так і загальнокримінальних суспільно небезпечних діянь; 2) теорія субкультур, згідно з якою у місцях несвободи поширеним є криміногенне явище тюремної (пенітенціарної) субкультури, що детермінує більшість проявів організованої злочинності засуджених (ув'язнених); 3) теорія диференціальної асоціації – принагідно до сфери виконання/відбування покарань зазначена теорія знайшла своє втілення в тому, що в пенітенціарних системах, які перебувають у кризовому стані й потребують реформування, тюрми (місця несвободи) розглядаються як «школи злочинності»; 4) теорія конфлікту культур.

14. Охарактеризовано міжнародні правові механізми впливу на злочинність у пенітенціарній сфері зарубіжних країн через призму таких складових: 1) міжнародні стандарти поводження із засудженими та ув'язненими (міжнародні пенітенціарні стандарти); 2) прецедентна практика (рішення) ЄСПЛ; 3) моніторингова діяльність (втільена в моніторингові звіти) ЄКЗК. Перша група механізму закладає правові передумови й гарантії дотримання прав засуджених і запобігання правопорушенням (зокрема кримінальним) у пенітенціарній сфері та по суті утворює матеріальний сегмент. Друга й третя групи виступають процесуальними механізмами втілення відповідних стандартів на практиці, зокрема шляхом вжиття низки ресторативних (спрямованих на захист і відновлення порушених прав) заходів. Відтак як ЄКЗК у своїх звітах, так і ЄСПЛ у своїх рішеннях звертають увагу на низку проблем функціонування місць несвободи, з'ясування і вплив на які відіграють роль дієвого антикриміногенного чинника в контексті вироблення ефективних механізмів впливу на злочинність у пенітенціарній сфері зарубіжних країн.

15. З метою вдосконалення запобіжної діяльності на національному рівні запропоновано основні напрями впровадження загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн, а саме: 1) загальне «оздоровлення» пенітенціарної сфери за рахунок оптимального нормативно-правового забезпечення

(що повною мірою узгоджується з міжнародними стандартами), достатнє фінансування, ресурсне (зокрема матеріально-побутове та медико-санітарне) забезпечення, впровадження сучасних технічних засобів, новітніх психолого-педагогічних, корекційних методик тощо; 2) забезпечення належного рівня безпеки учасників кримінально-виконавчих правовідносин (засуджених, персоналу, інших осіб) шляхом створення відповідних соціально-правових та інших гарантій у межах їх правового статусу; 3) зменшення віктимогенних ризиків відбування покарання уразливими категоріями засуджених за рахунок належної реалізації принципів диференціації та індивідуалізації виконання покарань; 4) диференціація місць позбавлення волі залежно від низки кримінологічних ознак особи засудженого; 5) узгодження спеціально-кримінологічних заходів із законодавчими гарантіями правового статусу засуджених, максимально доцільними й обґрунтованими обмеженнями; 6) застосування в запобіжній діяльності принципу динамічної безпеки; 7) упровадження інституту превентивного ув'язнення; 8) застосування заходів технопревенції, а також посилений підхід до ізоляції «найнебезпечніших» засуджених; 9) складання типових та індивідуальних кримінологічних портретів як за типом (видом) кримінального правопорушення, так і залежно від індивідуальної картини злочинної (кримінально-протиправної) поведінки; 10) розроблення та ведення «кореляційних карт», здатних визначати ризики вчинення нового кримінального правопорушення залежно від низки статичних і динамічних криміногенних (антикриміногенних) ознак особи засудженого; 11) складання індивідуального плану відбування покарання.

16. Ураховуючи наявну в українському законодавстві прогалину і спираючись на зарубіжний досвід кримінально-правової протидії злочинності в пенітенціарній сфері, запропоновано ч. 1 ст. 67 «Обставини, які обтяжують покарання» КК України доповнити новим пунктом 1¹ такого змісту:

«1¹) вчинення засудженим нового кримінального правопорушення під час відбування покарання».

Запропоновано внести відповідні зміни до КВК України, доповнивши ст. 6 цього Кодексу новою частиною такого змісту: «Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з метою запобігання вчиненню ними нових кримінальних правопорушень, ґрунтуються на оцінці ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими і відображаються в індивідуальному плані відбування покарання».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографії

1. Колодчин Д. В. Кримінальний процесуальний інститут тримання під вартою як запобіжний захід: теорія і практика : монографія / за заг. ред. д-ра. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ : ВД «Дакор», 2020. 236 с.

2. Богатирьов І. Г., Колодчин Д. В. Теоретико-прикладні та методологічні засади виконання покарання у виді позбавлення волі. *Пенітенціарна парадигма*

виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні : монографія [І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, А. І. Богатирьов, Д. В. Колодчин, А. Є. Шевченко, Д. А. Шевченко] за заг. ред. д-ра. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. 288 с. С. 11–117.

3. Колодчин Д. В. Злочинність в органах і установах виконання покарань: теорія і практика : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2024. 400 с.

Публікації у виданнях, які включено до наукометричних баз

Scopus i Web of Science

1. Kolodchyn D., Buriak K., Bohatyrov A., Pavliukh O., Larchenko M. Criminological research on statistics concerning judicial examination of criminal proceedings using cluster analysis algorithms. *Revista de la Universidad del Zulia*. 2022. № 38. p. 116–129. DOI: <https://doi.org/10.46925/rdluz.38.08>

2. Kolodchyn D., Mykhalik O., Bohatyrova O., Merkulova V., Laptinova O. Theory and practice of influence caused by the criminal subculture on crime in the penitentiary sphere. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41 №78. P. 178–187. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.12>

3. Kolodchyn D., Streliuk Y., Mykhalik O., Podliehaiev K., Bogatyrov A. Criminological principles of preventing professional deformation among penitentiary personnel. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41. № 76. P. 367–377. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4176.21>

Публікації у фахових періодичних виданнях України (категорія «Б»)

1. Колодчин Д. В. Методологічні підходи дослідження злочинності в пенітенціарній сфері України. *Юридична Україна*. 2022. № 6. С. 41–48. DOI: 10.37749/2308-9636-2022-6(234)-5

2. Колодчин Д. В. Стан, рівень, динаміка та структура злочинності осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 553–557. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-11/134

3. Колодчин Д. В. Концептуальні передумови формування державної політики у сфері виконання покарань та пробації в Україні. *Юридична Україна*. 2022. № 8 (234). С. 21–28. DOI: 10.37749/2308-9636-2022-8(236)-3

4. Kolodchyn D. Criminal Offences Committed Inimprisonments of the State Criminal Executive Service of Ukraine. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2022. № 1. P. 171–176. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-5-171-176

5. Колодчин Д. В. Богатирьов А. І. Вплив професійної деформації на роботу персоналу місць несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. № 4 С. 214–219. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-214-219

6. Колодчин Д., Кухар В. Уповноважений орган з питань пробації як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням. *Право.ua*. 2022. № 4. С. 96–103. DOI: 10.32782/LAW.UA.2022.4.15

7. Колодчин Д. В. Класифікація засуджених як засіб запобігання злочинності у пенітенціарній сфері зарубіжних країн. *Науковий вісник Дніпропетровського*

державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск. 2022. № 2 С. 316–321. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-316-321

8. Колодчин Д. В. Запобігання кримінальним правопорушенням серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації (аналіз зарубіжних позитивних практик). *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2023. № 1(5). С. 132–137. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-25>

9. Колодчин Д. В. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили повторні кримінальні правопорушення, перебуваючи на обліку уповноваженого органу з питань пробації. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2023. № 1 (13). С. 36–51. DOI: 10.32755/sjcriminal.2023.01.036

10. Колодчин Д. В. Імплементація окремих міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі крізь призму режиму. *Науковий вісник ДДУВС*. 2023. № 3. С. 216–221. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-3-216-221

11. Колодчин Д. В. Стан наукового розроблення проблеми дослідження злочинності в пенітенціарній сфері України. *Науковий вісник ДДУВС*. 2023. № 4. С. 111–117. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-4-111-117

12. Колодчин Д. В. Кримінально-виконавчі засади запобігання злочинності в місцях несвободи України. *Держава та регіони. Серія Право*. 2023. № 4 (82), Т. 2. С. 24–29. DOI: 10.32782/1813-338X-2023.4.2.5

13. Колодчин Д. В. Роль міжнародно-правових стандартів у запобіганні злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С. 140–144. DOI: 10.32782/2521-6473.2023-4.28

14. Колодчин Д. В. Концепції причин злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн. *Право та державне управління* 2023. № 2. С. 485–490. DOI: 10.32782/pdu.2023.2.70

15. Колодчин Д. В. Детермінанти пенітенціарної злочинності в умовах воєнного стану в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № (83)1. С. 108–113. DOI: 10.32782/1813-338X-2024.1.16

16. Колодчин Д. В. Злочинність в місцях несвободи, сучасний стан та динаміка. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 2. С. 464–468. DOI: 10.32842/2078-3736/2024.1.2.70

17. Колодчин Д. В. Сучасне бачення на поняття злочинності в місцях несвободи, її ознаки та види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 728–731. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-2/182

18. Колодчин Д. В. Кримінологічний портрет особистості засудженого, який вчиняє кримінальні правопорушення в місцях несвободи ДКВС України. *Правові новели*. 2024. № 22 Т. 2. С. 102–107. DOI: 10.32782/ln.2024.22.2.14

19. Колодчин Д. В. Наукове обґрунтування поняття злочинності в пенітенціарній сфері України. *Науковий вісник ДДУВС*. 2024. № 2 С. 207–211. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-2-207-211

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Колодчин Д. В. Деякі питання про насильство через призму кримінальної науки. *Щорічні читання наукової школи «Інтелект»* : матеріали міжнауково-практичної конференції (м. Чернігів, 25 травня 2020 р.) / за заг ред. І. Г. Богатирьова. Університет державної фіскальної служби України. Київ : ВД «Дакор», 2020. С. 50–52.

2. Колодчин Д. В. Деякі проблемні питання запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються в місцях несвободи України. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі* : матеріали I Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Рівне, 29–30 жовтня 2021 р.); Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Демянчука. Рівне : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 123–125.

3. Колодчин Д. В. Проблеми застосування міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи. *Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 23–24 грудня 2021 р.); у 2 ч. Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Демянчука. Рівне : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Ч. 1. С. 97–99.

4. Колодчин Д. В., Богатирьов І. Г. Вплив воєнних факторів на криміногенну ситуацію в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)*: матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 07 вересня 2022 р.) / редкол.: М. Г. Вербенський, І. В. Опришко, О. Г. Кулик та ін.; Київ : ДНДІ МВС України; Київ, 2022. С. 64–67.

5. Колодчин Д. В. Пенітенціарна ідентифікація злочинності в пенітенціарній сфері України. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі* : матеріали II Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Рівне, 27 жовтня 2022 р.); Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Демянчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 98–101.

6. Колодчин Д. В. Методологічний інструментарій наукового пізнання злочинності в пенітенціарній сфері. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 24 листопада 2022 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 160–163.

7. Колодчин Д. В. Міжнародно-правові засади режиму як засобу запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи*: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 04 листопада 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2022. С. 238–243.

8. Колодчин Д. В. Деякі аспекти кваліфікації засуджених у зарубіжних країнах у контексті запобігання злочинності в пенітенціарній сфері. *Проблеми реформування кримінальної юстиції: збірник за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Чернівці, 25–26 травня 2023 р.) / від. ред. В. М. Юрчишин, О. В. Попович. Чернівці : Технодрук, 2023. С. 24–28.

9. Колодчин Д. В. Підготовка дисертацій у пенітенціарній сфері: актуальні питання сьогодення. *Актуальні питання підготовки дисертацій в умовах воєнного стану* : матеріалами міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 30 вересня 2023 р.); Науково-дослідницький інститут публічного права. Львів – Торунь. 2023. С. 70–72.

10. Колодчин Д. В. Злочинність у пенітенціарній сфері: актуальна проблема

сьогодення. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі* : матеріали Міжнародного пенітенціарного форум (м. Львів, 3 листопада 2023 р.) Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 174–177.

11. Колодчин Д. В. Міжнародно-правові стандарти у галузі захисту прав засуджених в місцях несвободи України: поняття та зміст. *Актуальні проблеми протидії корупції в умовах воєнного стану*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15 лютого 2024 р.); Науково-дослідницький інститут публічного права. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 71–74.

12. Колодчин Д. В. Злочинність в пенітенціарній сфері в умовах війни. *Правові реалії сьогодення* : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 15 травня 2024 р.); Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця. Харків, 2024. С. 113–115.

АНОТАЦІЯ

Колодчин Д. В. Злочинність у пенітенціарній сфері України: теорія і практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Одеський державний університет внутрішніх справ», Одеса, 2025.

Дисертацію присвячено кримінологічній характеристиці злочинності у пенітенціарній сфері України та запобігання їй. Проаналізовано у хронологічному порядку праці вітчизняних вчених у відповідній сфері, розкрито стан дослідження злочинності у пенітенціарній сфері України шляхом поглибленого вивчення його проблем. Зазначено, що у вітчизняній кримінологічній науці відсутнє окреме дослідження злочинності у пенітенціарній сфері України як відносно цілісного феномену, тому науковий пошук був спрямований через призму наявних наукових робіт з даної проблематики, охопив водночас запобігання злочинності в місцях несвободи та в уповноважених органах з питань пробації.

Указано, що низка вітчизняних науковців, не надаючи визначення «злочинність у пенітенціарній сфері», лише констатують про її належність до виду рецидивної злочинності. Доведено, що невизначеність поняття «злочинність у пенітенціарній сфері» унеможливорює пізнання його сутності, розкриття змісту, встановлення істотних форм і способів вияву, закономірностей детермінації, що в цілому негативно впливає на стан, рівень і тенденції вчинення нових кримінальних правопорушень у місцях несвободи та в уповноважених органах з питань пробації.

Розглядаючи злочинність у пенітенціарній сфері, доведено, що із методологічних позицій дана проблема має розглядатися як система логічно узгоджених, послідовних, ієрархічно упорядкованих питань, де одні передують іншим і визначають їх зміст. Наведені в роботі теоретико-методологічні засади дослідження злочинності у пенітенціарній сфері визначили засадничі (базові) положення та забезпечили відповідну архітектуру й структурно-логічну схему наукового пошуку.

Сформульовано авторський підхід до злочинності у пенітенціарній сфері. До неї віднесено такі групи злочинів: 1) некорисливі насильницькі злочини; 2) корисливі насильницькі злочини; 3) насильницькі злочини, що посягають на

волю, честь і гідність особи, громадську безпеку, а також на авторитет органів державної влади; 4) насильницькі злочини, що посягають на правосуддя; 5) корупційні та інші злочини у сфері службової діяльності персоналу установ виконання покарань. Науково обґрунтовано поняття злочинності в пенітенціарній сфері та її зміст.

Сформульовано авторське визначення «злочинність у пенітенціарній сфері» – це злочинність, яка охоплює місця несвободи ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації, і представляє собою сукупність форм девіантності, властивість яких відтворює вчинення як засудженими так і персоналом, кримінальних правопорушень за певний проміжок часу.

Доведено, що злочинність у пенітенціарній сфері є багатостороннім явищем, суспільна небезпечність якого визначається не лише кількісно-якісними показниками, посяганням на життя та здоров'я особи, посяганням на досягнення мети правосуддя, а й місцем, умовами та обстановкою відбування покарання засудженим та їх взаєминами між собою і працівниками місць несвободи та уповноваженими органами з питань пробації.

Найбільшу небезпеку злочинність у пенітенціарній сфері становить при вчиненні засудженими нападу на адміністрацію установ виконання покарань для усунення перешкод, заволодіння зброєю, яку вони використовують для чинення збройного опору при подальшому їх затриманні (особливо під час втечі), а також для вчинення нових злочинів, зокрема тяжких і особливо тяжких. Водночас вчинення засудженими кримінальних правопорушень в місцях несвободи та в уповноважених органах з питань пробації спричиняють процеси, що дезорганізують діяльність пенітенціарної системи та інших правоохоронних органів, створюють загрозу громадській безпеці.

Визначено концептуальні передумови формування державної політики у сфері виконання покарань та пробації щодо злочинності у пенітенціарній сфері. З позиції реформування кримінально-виконавчої системи України і її трансформації в пенітенціарну систему, вимагає зміни пріоритетів державної політики у сфері виконання покарань та пробації, її подальшої демократизації, гуманізації та наближення до європейських стандартів поведінки із засудженими та ув'язненими направлену на дієві заходи протидії та запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень, як у місцях несвободи ДКВС України, так і в уповноважених органах з питань пробації.

Водночас вирішення окресленого кола проблемних питань дасть можливість істотно вдосконалити теорію і практику запобігання злочинності в пенітенціарній сфері, значно посилить кримінологічний тиск на різні форми її вияву, як серед засуджених так і персоналу місць несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації.

Доведено, що всі суб'єкти державної політики у сфері виконання покарань і пробації мають розглядатися не ізольовано, а в якості складної інституційної системи, і діяти вони мають на всіх шести рівнях: доктринальному, науковому, програмному, нормативному, правозастосовному та міжнародному.

Сформульовано поняття пенітенціарна ідентифікація злочинності в пенітенціарній сфері – сукупність кримінальних правопорушень що вчиняються в

місцях несвободи та в уповноважених органах пробації, через які засуджена особа усвідомлює свій стан у системі суспільних відносин, оцінює існуючий порядок і умови відбування кримінального покарання, виражає свої інтереси щодо соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції в суспільство після звільнення.

Розкрито кримінологічну характеристику злочинності в місцях несвободи. Розглянуто Державну кримінально-виконавчу службу України як суб'єкт запобігання злочинності в місцях несвободи. Удосконалено поняття злочинності в місцях несвободи ДКВС України її ознаки та види, визначено стан, структура та динаміка злочинності в місцях несвободи ДКВС України, показано причини та умови вчинення кримінальних правопорушень в місцях несвободи ДКВС України. Надано характеристику та типологію осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення в місцях несвободи ДКВС України. Запропоновано заходи запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України.

Констатовано, що злочинність осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації, не є окремим видом злочинності, а лише її частиною. Результати аналізу стану, рівня, динаміки та структури повторних кримінальних правопорушень серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації, засвідчують, що питома вага таких кримінальних правопорушень у загальній структурі злочинності за 2018–2023 роки у середньому становить 0,32 %.

Констатуємо відносно стабільність повторних кримінальних правопорушень упродовж 2018–2022 років, тобто відсутність неконтрольованого зростання, а у 2023 році навіть тенденцію до зниження на тлі збільшення кількості осіб, які перебували на обліку. Середньорічний коефіцієнт повторних кримінальних правопорушень склав 3,1 %.

Виокремлено причини збільшення кількості повторних кримінальних правопорушень вчинених клієнтами пробації, серед яких: недостатня ефективність програм і послуг, які надає уповноважений орган з питань пробації; недостатня спроможність уповноваженого органу з питань пробації виявляти та ефективно реагувати на поведінкові та соціальні проблеми засуджених, відсутність достатніх ресурсів або навичок; відсутність належної системи формування статистичних показників повторної злочинності.

На підставі аналізу основних ознак осіб, які вчинили повторні кримінальні правопорушення перебуваючи на обліку уповноваженого органу з питань пробації сформовано кримінологічний профіль такої особи. Отже, особи, що вчиняють повторні кримінальні правопорушення, не мають суттєвих відмінностей від інших порушників закону.

Доведено, що уповноважений орган з питань пробації належить до спеціалізованих суб'єктів запобіжної діяльності, зміст запобіжної діяльності якого полягає у виявленні й усуненні причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; недопущенні вчинення повторних кримінальних правопорушень з боку осіб, які перебувають на його обліку; розробці та організації контролю за здійсненням заходів запобігання.

З метою покращення діяльності уповноважених суб'єктів з питань пробації у сфері запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень клієнтами

пробації необхідно забезпечити належну взаємодію з іншими суб'єктами запобігання (правоохоронними органами), недержавними органами (громадськими організаціями, трудовими колективами), яка повинна становити собою погоджену за метою, місцем і часом, взаємообумовлену діяльність, спрямовану на корекцію поведінки осіб, які перебувають на обліку органу пробації. Визначено концептуальні засади злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн.

Розглянуто стан злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн, концепції причин злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн, міжнародні правові механізми впливу на злочинність у пенітенціарній сфері зарубіжних країн та запобігання злочинності в пенітенціарній сфері зарубіжних країн. Ураховуючи національні реалії та спираючись на міжнародний досвід, запропоновано авторські пропозиції у вигляді своєї «дорожньої карти».

Ключові слова: кримінальне правопорушення, злочинність, місця несвободи, пробація, запобігання, засуджений, персонал, пенітенціарна система.

SUMMARY

Kolodchyn D.V. Crime in the penitentiary sphere of Ukraine: theory and practice. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Legal Sciences in the specialty 12.00.08 «Criminal law and criminology; criminal executive law». – Odessa State University of Internal Affairs, Odesa, 2025.

The dissertation is devoted to the criminological characteristics of crime in the penitentiary sphere of Ukraine and its prevention. The work of domestic scientists in the relevant field is analyzed in chronological order, the state of crime research in the penitentiary field of Ukraine is disclosed through an in-depth study of its problem. It is noted that in the national criminological science there is no separate study of crime in the penitentiary sphere of Ukraine as a certain clinical phenomenon, therefore the scientific search was directed through the prism of available scientific works on this issue, and at the same time covered the prevention of crime in places of imprisonment and in the authorized bodies on issues of trials.

It is indicated that a number of domestic scientists, without providing a definition of "crime in the penitentiary sphere", only state that it belongs to the type of recidivism. It has been proven that the vagueness of the concept of "crime in the penitentiary sphere" makes it impossible to know its essence, reveal its content, establish essential forms and methods of manifestation, laws of determination, which in general negatively affects the state, level and trends of committing new criminal offenses in places of imprisonment and in authorized probation authorities.

Examining crime in the penitentiary sphere, it has been proven that from a methodological point of view, this problem should be considered as a system of logically agreed, consistent, hierarchically ordered questions, where some precede others and determine their content. The theoretical and methodological principles of the study of criminality in the penitentiary sphere, presented in the work, determined the fundamental (basic) provisions and provided the appropriate architecture and structural-logical scheme of scientific research.

The author's approach to crime in the penitentiary sphere is formulated. It includes the following groups of crimes: 1) selfless violent crimes; 2) selfish violent crimes; 3) violent crimes that encroach on the freedom, honor and dignity of a person, public safety, as well as the authority of state authorities; 4) violent crimes that interfere with justice; 5) corruption and other crimes in the field of official activity of personnel of penal institutions. The concept of crime in the penitentiary sphere and its content are scientifically substantiated.

The author's definition of "crime in the penitentiary sphere" is formulated - it is a crime that covers places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine and authorized bodies on probation issues, and represents a set of forms of deviance, the property of which reproduces the commission of criminal offenses by both convicts and staff over a certain period of time.

It has been proven that crime in the penitentiary sphere is a multifaceted phenomenon, the social danger of which is determined not only by quantitative and qualitative indicators, encroachment on the life and health of a person, encroachment on the achievement of the goal of justice, but also by the place, conditions and environment of serving the sentence of the convicted and their mutual relations between themselves and employees of places of imprisonment and authorized bodies on probation issues.

The greatest danger of crime in the penitentiary sphere is when convicts attack the administration of penal institutions to remove obstacles, take possession of weapons that they use for armed resistance during their further detention (especially during escape), as well as to commit new crimes, in particular serious ones and especially severe ones. At the same time, the commission of criminal offenses by convicts in places of imprisonment and in authorized bodies on probation causes processes that disorganize the activities of the penitentiary system and other law enforcement agencies, creating a threat to public safety.

The conceptual prerequisites for the formation of state policy in the field of execution of punishments and probation regarding crime in the penitentiary sphere are defined. From the point of view of reforming the criminal executive system of Ukraine and its transformation into a penitentiary system, it requires a change in the priorities of state policy in the field of execution of punishments and probation, its further democratization, humanization and approximation to European standards of treatment of convicts and prisoners directed to effective countermeasures and preventing the commission of new criminal offenses, both in places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine and in authorized bodies on probation issues.

At the same time, solving the defined range of problematic issues will provide an opportunity to significantly improve the theory and practice of crime prevention in the penitentiary sphere, will significantly increase criminological pressure on various forms of its manifestation, both among convicts and staff of places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine and authorized bodies on probation.

It is proven that all subjects of state policy in the field of punishment and probation should not be considered in isolation, but as a complex institutional system, and they should act at all six levels: doctrinal, scientific, programmatic, normative, law enforcement and international.

The concept of penitentiary identification of crime in the penitentiary sphere is formulated - a set of criminal offenses committed in places of imprisonment and in

authorized probation bodies, through which the convicted person becomes aware of his status in the system of social relations, evaluates the existing order and conditions of serving a criminal sentence, expresses his interests in socialization, resocialization and reintegration into society after release.

The criminological characteristics of crime in places of imprisonment are disclosed. The State Criminal Enforcement Service of Ukraine is considered as a subject of crime prevention in places of imprisonment. The concept of crime in places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine, its signs and types, the state, structure and dynamics of crime in places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine are defined, the reasons and conditions for committing criminal offenses in places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine are shown. The description and typology of persons who commit criminal offenses in places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine are provided. Measures to prevent crime in places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine are proposed.

It was established that the criminality of persons registered with the authorized body on probation is not a separate type of crime, but only a part of it. The results of the analysis of the state, level, dynamics and structure of repeated criminal offenses among persons who are on the records of the authorized body on probation issues show that the specific weight of such criminal offenses in the overall structure of crime for the years 2018-2023 is 0.32% on average.

It was noted the relative stability of repeated criminal offenses during the years 2018–2022, that is, the absence of uncontrolled growth, and in 2023 even a tendency to decrease against the background of an increase in the number of persons who were registered. The average annual coefficient of repeated criminal offenses was 3.1%.

The reasons for the increase in the number of repeated criminal offenses committed by probation clients are singled out, including: insufficient effectiveness of programs and services provided by the authorized body on probation issues; insufficient ability of the authorized body on probation issues to detect and effectively respond to behavioral and social problems of convicts, lack of sufficient resources or skills; the lack of a proper system of forming statistical indicators of recidivism in their studies.

A criminological profile of such a person was formed based on the analysis of the main features of persons who committed repeated criminal offenses while being registered with the authorized body on probation. Therefore, persons who commit repeated criminal offenses do not have significant differences from other violators of the law.

It has been proven that the authorized body on probation belongs to specialized subjects of preventive activity, the content of preventive activity of which is to identify and eliminate the causes and conditions that contribute to the commission of criminal offenses; prevention of repeated criminal offenses by persons who are on his record; development and organization of control over the implementation of prevention measures.

In order to improve the activity of authorized subjects on probation issues in the field of prevention of repeated criminal offenses by probation clients, it is necessary to ensure proper interaction with other subjects of prevention (law enforcement agencies), non-state bodies (public organizations, labor groups), which should constitute an agreed by purpose, place and time, mutually determined activity aimed at correcting the behavior

of persons who are on the records of the probation authority. The conceptual principles of crime in the penitentiary sphere of foreign countries are defined.

The state of crime in the penitentiary sphere of foreign countries, concepts of the causes of crime in the penitentiary sphere of foreign countries, international legal mechanisms of influence on crime in the penitentiary sphere of foreign countries and prevention of crime in the penitentiary sphere of foreign countries are considered. Taking into account national realities and relying on international experience, the author's proposals are offered in the form of a kind of "road map".

Key words: criminal offense, crime, places of imprisonment, probation, prevention, convict, staff, penitentiary system.

Підписано до друку 18.06.2025.Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman»/
Друк офсетний. Ум. друк .арк. 2,0
Наклад 50 прим.
Видавництво ОДУВС
м. Одеса, вул. Успенська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3507 від 25.06.2009 р.
Тел 0487505029
e-mail 03121961@ukr.net